

К 6516

МОЛОДНЯК

2

1934

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

ДВОУ—МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК

Ціна 2 крб.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

46516
МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ТА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ

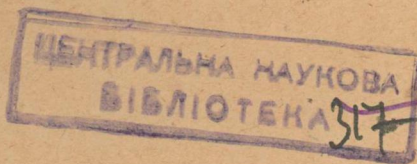
О Р Г А Н Ц К Л К С М У

(РІК ВИДАННЯ ВОСЬМИЙ)

2

Л Ю Т И Й

1934

68
ДВОУ

МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК

ХАРКІВ

59

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літописі Українського Дру-
ку“, „Картковому репертуарі“ та інших
показж. Української Книжкової Палати.

Редактор—Г. Рашміділов
Ред. мови й коректор—П. Костюк
Техоформлення—Грузиний
Здано до складання 28-І-34 р.
Підписано до друку 4-ІІІ-34 р.
4 $\frac{1}{8}$ пап. арк. В 1 пап. арк. 127.000 літерів.
Формат паперу 77×105 сантимет.
Вага 1 м. стои 50 кил.

ДВОУ УПП. 7 друкарня імені Фрунзе, Харків, Донець-Захаржевська, 6.

Головіт 312.

Зам. 192.

Прим. 3.000

А. М. Герасимов

Наркомвоенмор і голова РВР СРСР
К. Є. ВОРОШИЛОВ

Художня виставка — XV років
РСЧА

ГАРМАТИ ЖЕРЛАМИ НА СХІД

РОМАН

НАТАН РИБАК

Пролог

...Людина стояла на горі.

Ногою вона спиралася на мармурову плиту. Плита була широка і незграбна. Суворя рука вирізбила на мармурі п'ятикутню зірку, рік, день і місяць.

Вітер котив курай, шарудів пісками і напинав вітрилами поли шкіряного пальта. І людині видалося, що гора пливе, як корабель, по неосяжному океану степу. Хвилі степового океану гойдають її легко і дбайливо. Небо неблаганно блакитне, як очі знайомої дівчини, посміхалося їй бадьоро і тривожно.

Людина стулила повіки...

...Була зоряна ніч і місяць достоявав на варті одиноко і безтурботно. А степом мчали вершники. А степом гасала смерть. А коні дихали важко і уривчасто і люди дихали, як коні.

Корпус навздоганяв ворога. Білі котилися, як курай, слід смерті і пожеж тягнувся за ними.

Людина вела бригаду. Першу червонопрапорну, залізну і непереможну — кінну бригаду. Зорі стрімголов падали у безвість. Зорі натикалися на списи і сходили кров'ю. І люди падали, як зорі, і теж сходили кров'ю.

Комбриг був молодий, але він був старший за Жовтень. Революції було два роки, йому двадцять два і це вирішувало. Він був свідомий своєї удачі і знав, що робить. Він мусів захищати революцію.

Бригада щосили мчала вперед, ворог тікав, і ...

раптом серед степу виросла гора.

Гора випливала назустріч несподівано, як ранок, і війнула в обличчя пучком гарматнів. За горою лежали ворожі шанці і дві батареї. Це було ранком, а гору взяли надвечір; і знову засвічувалися зорі, на варту став цитринний місяць і тоді бригада здобула другий орден. За горою лежали понівечені шанці і мовчазні батареї. Гармати протягнули жерла у небо і комбригові здалося, що вони виють, як собаки над мерцями.

І налічувала ранком бригада дві з половиною тисячі вершників, а через гору пройшла тисяча. Вони пішли далі двічі червонопрапорні, і вів їх комбриг молодий, чорнявий хлопець, з місячним сміхом у глибоких очах і степовою відвагою.

...Людина розплющила очі лише тоді, коли почула гуркіт вантажних автомобілів. Це під'їхали підбивники. Людина ще довго дивилася в степ і на грудях у неї, як сонячний схід, горіли два ордени червоного прапора.

Людина випросталася міцно спираючись ногою на мармурову плиту. Вона дивилася в безмежну широчину, що слалася перед її очима і думала про минуле.

Прошло вісім років. Під товстими шарами гори лежали кістки загиблих завойовників і подоланих ворогів. Якби знала людина тоді, що мине десять років і вона стоятиме на цій горі у цивільному вбранні, без кінної бригади, а на чолі бригади пролетарів, і під її керівництвом будуватимуть велетенський цукрозавод?! Якби?!

Мертві не ворухнуться. Мертві не можуть встати. Земля народжує людей і люди ідуть в землю.

А в степу гасаять вітри, ті самі вітри, солоні на смак і гульвісні на вдачу. А в степу щоосени мандрує курай і землю степову презвали неплодущою. Прозвали дарма. Вона могла народжувати, пестити і ростити не тільки курай...

Внизу, під горою метушилися робітники. Людина не прагнула спогадів. Спогади приходили самі. Робітники здивовано поглядали наверх, на свого начальника.

— І чого це він там?

— Чого б там дивитись?

— Звісно, жаль... Колись полягло тут наших...

— Ех, і полягло!

Гора була, як корабель. Людина відчувала себе капітаном. Вона міцно тримала руками невидиме кермо. Вона вела корабель до берега перемог, щастя і праці, щоб там перебудувати його на пароплав, кутий у броню і крицю, і знову стояти при кермі, вести його сміливо, вперед перерізаючи Великий Океан — який зовуть життям і боротьбою.

І знову кликати до сонячних світанків, гноблених далеких берегів гучно і бадьоро:

— Вперед!..

... Слово упало донизу, дзвінке, як метал, слово викликало напругу. Інженери Серебряков і Герасименко, склавши кожен рупором долоні, кликали начбуда. Людина сходила з гори. Вона ступала неквапно і плавко, рівномірно, чіткими кроками.

...Прийшов вечір. І знову були зорі, як вісім років тому, і жажнувся місяць, ховаючись за тумани. Гора стала на диби. Химерно вигнулася і полетіла у безмежно глибоку синяву.

І довго ще слухав стривожений степ дивовижної сили грюкіт, і крутився в небі неймовірно швидко сірий стовп.

Люди поїхали до міста на вантажних автомобілях, вони мали повернутися насвітанку знову, щоб розпочати будівництво.

Вітри навздоганяли їх. Вітри сердито скиглили, шаруділи пісками. Вони віяли з півдня, солоні на смак і гульвісні на вдачу.

Розділ перший

У просторій, великій кімнаті серед стін, укритих блискучою металевою сіткою, проти широкого вікна, до половини запнутого завісою, вузький письмовий стіл і на ньому посередині три гармати на бронзовій табличці. Біля лафетів три отвори і дві костяні ручки у вигляді мечів. Трохи далі з правого краю лампа під зеленим купольним абажуром, її тримає у руці верхівець у латах, на баскому коні, який розсікає ногами повітря, високо заносючи їх над людиною, що лежить горілиць з стрілою в грудях. Поруч — другий стіл, трохи менший, на ньому радіо-апарат і кілька телефонів.

У кімнаті один стілець, він стоїть за письмовим столом, звичайний стілець з червоного дерева, з рівною спинкою і граційно вигнутими ніжками. Володар цього будинку звик, що перед ним мусять стояти всі, хто завітає до нього, і сидітиме лише він один. Він один, і більше ніхто.

Ось і зараз він сидить за столом, маленька сухорлява постать з обличчям, яке скидається на печене яблуко, лиса голова, плечі, стягнуті чорним фракком, щоразу зводяться кутком, і тоді голова опускається нижче, ніби намагається цілком злитися з плечима, і руки сухі, сірого кольору долоні, з короткими пальцями, схожими на дерев'яні обрубки, одноманітно постукують по зеленому оксамиту стола. На обличчі вираз повної байдужості, але в очах, в темнозелених очах, передивається полум'я пуншу і жовті мішки під очима, і численні зморшки на безбородих обвислих щоках сіпаються у такт із здриганням вузьких плеч.

Полум'янистий погляд темнозелених очей спинається на гарматах. Очі прищулюються, поволі стулюються повіки. Крізь вузькі щілинки повік ясніше видно блиск бронзових гармат. Сер Джеймс Ребек — голова синдикату про-

ектних заводів, володар цукрових заводів країни — король білого золота, на одну мить переноситься в минуле.

Джемс Ребек не любить часто пригадувати минуле, але сьогодні, саме сьогодні, є рація. Гармати починають рухатися, люди у військовому метушаться біля них. Перед очима неосяжне поле. Ребек стискає короткі обрубки пальців і на обличчі йому пробігає хвиля найвищої насолоди. Стіни, вкриті блискучою металевою сіткою, розступаються перед його очима. Перед ним неосяжне поле, поле, що дихає отруйними газами та гарматним вогнем. Поле, що схоже на вісп'яне обличчя. Велике поле смерті — що дає життя серу Джемсові Ребеку. Раптом Ребек здригує. Повільно розходяться плечі і на зморщеному обличчі знову вираз повної байдужості і знову темнозелені очі зпід жовтих повік дивляться якимось ліниво і безтурботно. На грудях у бронзового вершника годинник показує три години дня і в цю мить з рушниць, яку він тримає у лівій руці вилітає один по одному три бездимні постріли. Ребек натискає на одну з кнопок і зараз же на правій стіні розсоується металева блискуча сітка і в отворі з'являється постать особистого секретаря.

Особистий секретар містер Хікс, високий, з червоним, ніби налятим кров'ю, обличчям, з бездоганим поділом на плескуватій голові, в чорній парі, що міцно обтягує туге тіло, ледве чутно наближається до господаря, тримаючи перед собою невелику теку.

— Я слухаю, — каже Ребек, не підводячи голови.

— Сер, звістки не досить радісні. За останні два тижні жодного замовлення. Проектні бюро не виправдують себе. Цукроварні № 1 та № 2 стали на консервацію з учорашнього вечора. Немає куди відвантажувати цукор. Робітники...

— Містер! — Суворо блискає очима на свого секретаря сер Ребек.

— Соціалдемократичний комітет вжив заходів. Але... — одну хвилину особистий секретар вагається, потім принишклим голосом додає.

— Це не рятує становища. Ми напередодні краху.

Ребек рвучко підводиться. Вихоплює теку із рук секретаревих і покvapно переглядає папери. Потім кидає теку на стіл і знову сідає. Голова обважніло звисає йому на груди, він мовчить. Мовчить містер Хікс. Раптом сер Ребек підводиться, виходить на середину кабінета, на одну хвилину його сухорлява постать завмирає, потім з посмішкою на зморщених вустах він підходить до Хікса і, підводячись навшпиньки, дістає рукою краєчок плеча особистого секретаря. Містер Хікс згинає коліна, в цю мить він ладен зробитися нижче зростом, щоб тільки відчувати повністю дотик руки Ребека.

— Містер, — каже Ребек, не приймаючи руки, — є вихід, містер. Я приймаю замовлення Радянського Союзу... — І дивиться пильно у вічі особистому секретареві. Але в очах особистого секретаря важко щось побачити. В очах Хікса майорить відображення Ребекового обличчя і вираз повної покори й поваги.

— Сер, акціонери піднімуть галас, — нагадує він.

— Акціонери? — перепитує роздратовано сер Ребек. — До біса акціонерів. Синдикат це — я! — І короткий палець правиці впирається в груди.

— Ви чуєте, пошліть їх до біса. Я приймаю замовлення, я знаю, що мушу робити. Сьогодні я підпишу угоду. Ви чуєте, сьогодні. — І вперше за багато років Хікс бачить свого господаря надто схвильованим.

— Містер, — каже Ребек спокійним голосом, — дайте мені негайно список інженерів проектного заводу, я сам підбиратиму людей. Ви розумієте? — Секретар киває головою.

— Далі, зараз мені машину, я поїду сам підписувати угоду. Далі. Слухайте, містер, слухайте уважно. Повідомте маршала, що я хочу побачити його завтра вранці. А зараз — машину.

Секретар схиляє голову на знак покори і збирається вийти. Ребек зупиняє його рухом пальця. Знову на його обличчі таємничий вираз, він вказує очима на бронзові гармати, що спрямовані

жерлами на схід, і жовті мішки під очима сера Ребека дрібно сіпаються. Джемс Ребек сміється. Містер Хікс розуміє. Тепер йому трохи зрозуміло. Але він не сміє посміхатися. Він тільки нахилив голову, на знак поваги до геніальних планів свого господаря. Особистий секретар виходить виконувати розпорядження сера Ребека. Згодом сам Ребек залишає кабінет. Він проходить через амфіладу розкішно вбраних кімнат, оздоблених золотом і оксамитом, байдуже проходить повз згорблені постагі лакеїв і слуг, кивком голови вітає дочку, яка попадається йому на зустріч, опускаючись сходами, вислухує від Хікса останні новини.

— На заводі № 3 розпочався страйк, сер. Я повідомив владу.— Сера Ребек киває головою, це означає схвалення секретаревих дій. Він сідає в авто поруч з шофером, секретар позаду.

— Готель Лондон, — каже він шоферові.

Авто мчить бурхливими вулицями, сповненими вщерть людьми. Ребек куцається в широкий плащ і змикає очі. Біля готелю авто спинається. В супроводі особистого секретаря він заходить до кімнат Радянської Промислової Делегації. Він зустрічає холодну офіційну чемність з боку радянських інженерів, він підписує угоду на виготовлення проектів та провадження технічної експертизи будівництва бурякосушарного цукрового заводу. Все оформлено. Він сидить ще хвилину. Приносять у малих скляних келихах глінтвейн. Кожний торкається вустами бокалу, але ніхто не п'є. Це теж етикет. Високий, у сірому костюмі, з сріблястим інеем на скронях, голова Радянської Промислової Делегації на запитання Ребека, чи не здивована Делегація його особистими відвідинами і згодою підписати договір, після того, як він дав їм непевну відповідь, спокійно відповідає:

— Ми були певні, що ви прийдете. Ми не вагалися в цьому, сер. Нам добре відомий стан вашого синдикату. В очах Ребека переливається полум'я пуншу і келих ледве тремтить у висушеній жовтій правиці. В цю хвилину Ребек ладен розірвати угоду. Але цього не зробити...

— Ви помиляєтесь, містер, удавано спокійно говорить Ребек, — сюди мене привели не обставини. Я просто передумав, прошу вас мати на увазі, що я співчуваю вашому народові і радий стати йому у пригоді. Я демократ!

Він підводиться, ввічливо прощається, руки стискають одна одну сухо, як автомати. Його проводять до дверей кімнати і тільки. Він обурений, але він мовчить.

Надвечір один на один із особистим секретарем у своєму кабінеті Джемс Ребек розробляє свій генеральний план. Містер Хікс уважно занотовує короткі уривчасті фрази, і тепер для нього цілком зрозуміла суть справи. Далеко за північ вони кінчають працювати.

— Хікс, — звертається сера Ребек до секретаря, — слухайте мене, я врятую цивілізацію, я врятую наші великі заводи, мій план реальний і я певний, що решта моїх колег пристане до нього. А кабінет міністрів робитиме те, що нам потрібно. Ну, ідіть, на сьогодні, я думаю, що досить. Ще одну хвилину, — він потирає чоло, ніби намагається пригадати щось, — цукор із склепів заводів № 1 і № 2 вивезти в море...

Особистий секретар нахилив плескувати голову і проміння від лампи освітлює бездоганий проділь. Особистий секретар розуміє, що значить вивезти в море.

— Ще одне запитання, сер, — каже він.

— Я слухаю.

— Як бути з пропозицією інженера Мертонга?

Король білого золота, Джемс Ребек, кидає пильний погляд на одну з шухляд письмого столу, в якій замкнута проект інженера Мертонга і роздратовано говорить:

— Ах, цей проект! Ну що ж, я купую його, йому треба буде заплатити, але, містер, цей винахід вносить революцію в цукрове виробництво, ці удосконалення, які пропонує Мертонг, мусять лише поглибити нашу кризу. Я купую винахід, але він лишиться тут. Містер, революцію треба душити!

Палець Джемса Ребека простягається в бік шухляди, одну мить висить пряминомисно в повітрі.

— Так, сер.—Секретар нахилив голову і виходить з кабінету.

Гармати на письмовому столі в кабінеті сера Джемса Ребека, бронзові гармати, що служать йому каламарем, — жерлами спрямовано на Схід.

Розділ другий

Над будівлями, над довгезелезними стосами дощок і цегли, над горами брукху звисала ніч. Зверху тягнулося одноманітне, сіре небо в позолоті зірок і криволиций місяць щоразу ховався за хмари. В робітничих бараках уже давно спали. З півдня дув вітер, куйовдив брезентовими плащами вартових і тонко заспівував у просвітах вікон, дверей, у густому сплетінні риштування. Час-від-часу ударами рейок вартові відлічували години. Ніч проходила неквапно, щільно тулячись до стін будівель, дихаючи важкими степовими випарами, п'яного полину і кураю.

Голуб і Герасименко стояли на порозі свого бараку, шматували в зубах давно загаслі цигарки, пильно вдивляючись у темряву. Всі розмови були вичерпані, та й говорити більше не хотілося. Раптом Голуб здригнув і, торкаючись рукою неголеного обличчя, промовив:

— Завтра ти їдеш до тресту.

Герасименко мовчав. Він знав, що саме так розв'яжеться питання і вирішення Голубове не здивувало його. Звичайно, це був єдиний вихід — поїхати комусь із них особисто і розв'язати цю запутану справу з постачанням.

— Учора я мав ще дві блискавки. Вони повідомляють, що ешелон відправлено п'ятнадцять днів тому, — Голуб байдуке махнув рукою і вмовк.

— Ці телеграми набридли мені, — промовив він згодом, — запаси хліба тануть, як сніг на весні. Треба покласти цьому край, годі трестівським постачальникам водити нас за ніс. Мені здається, що тут...—Він незакінчив, але Герасименко розумів, що саме хоче сказати Голуб. Вони зайшли в барак. Герасименко засвітив каганця і сів до столу, перегортаючи теки з паперами. Голуб опустився на ліжко.

Ліжко важко дзвкнуло під тягарем його тіла. Він стулив повіки, силкуючись заснути, та, не зважаючи на перетому, спати не міг. Герасименко кожного разу, коли рипіло ліжко, підводив голову від паперів, вдивлявся в обличчя начальника будівництва, намагався відгадати, що криється за високим засмаглим чолом.

За три місяці спільної роботи з Голубом Герасименко ще не зовсім добре вивчив і пізнав його. Та вивчити було важко. Мовчазний, суворий начальник будівництва Голуб був тією людиною, яку ставив собі за взірць молодий інженер Герасименко ще в ті роки, коли сидів на вишівській лавці. Працювати разом з такою людиною була велика радість для Герасименка. Він поважав її сміливість, чіткість наказів і велику обізнаність в кожній найважливішій і найдрібнішій справі. Вперше доводилося Герасименкові працювати на такій відповідальній посаді, але з першого дня, коли трест надіслав його сюди, Голуб тепло сказав йому:

— Нічого, навчитесь. Головне — треба вчитися і віддано працювати.

За три місяці сталося багато. За три місяці серед просторого степу вирости кістяки корпусів, проклали залізницю, мостили дороги, зводили цукровий гігант. Цей завод мав бути найбільший у Союзу.

Герасименко відсовує теку з паперами, відкидається всім корпусом на спинку стільця, перед очима на стіні від стелі до підлоги простягнулися зжовклі полотнища проектів будівництва. Крізь мереживо плутаних ліній, крізь бісер пунктирів, ясно вимальовувалися йому обриси майбутнього гіганта. Якась незвичайно тепла хвиля, прокотилася в грудях, він схоплюється на ноги і чіткими кроками починає вимірювати по діагоналі, тричі вже змряну, площу кімнати. Голуб не спав. Крізь примружені повіки дивився він на молодого інженера і посмішка промайнула на зіплених устах. На жовтому неголеному обличчі, на синіх підковах під очима вигиналися тіні від лампи. Голуб думав про те, як би вийти зі скрути. До тресту поїхати власне

треба було б йому самому, він звичайно швидше обладнав би справу, але залишити будівництво в такий напружений момент, було небезпечно. Голуб знав, що серед сезонників чимало хисткого елемента, знав про чутки, які ширить ворог, їх треба було конче розвіяти, треба було викрити ворога і підтягнути тих, хто відстає і вагається. Будівництво треба було форсувати.

Начбуда непокоїла так само і вчорашня пропозиція начальника експертизи інженера Локка. Він вимагав другу дільницю будівництва віддати під безпосереднє керівництво закордонної експертизи. Інженер мотивував таку вимогу тим, що проекти цієї дільниці цілковито складені експертизою і таким чином вона несе відповідальність за ці роботи. Друга дільниця справді була найважливіша. Це було серце заводу, і Голубові хотілося, щоб будівництво на цій дільниці провадилося під безпосереднім керівництвом радянських інженерів. Герасименко та головний інженер Серебряков не поділяли його вагань.

— Встановити контроль, найбездоганніший контроль і нехай керують, — радив Герасименко. Але Голуб не довіряв, Голуб вагався.

За стінами бараків шарудів пісками вітер. Він нахабно хляскав у вікна, натискав на шибки і від того вони, ледве вгинаючись, дзвеніли. Герасименко загасив каганця, навпамацьки знайшов своє ліжко, не роздягаючись повалився і в ту ж мить заснув. Трохи згодом Голуб устав, одягнувся і, застібуючи шкіряне пальто, вийшов із бараку.

Назустріч метнувся вітер, запорошив очі піском. Голуб засвітив електричний ліхтар, намагаючись освітити дорогу, щоб не наткнутися на брук, або будівельні матеріали. Вартовий біля головних корпусів тривожно озвався:

— Хто йде?

Голуб відповів. Він привітався з вартовим і попростував далі, пильно вдивляючись у будівлі. Потім він зупинився на другій дільниці, підняв над головою ліхтар, силкуючись якомога краще роздивитися її. Біля ніг його чорніли котловани, внизу застигли з роз-

явленими щелепами екскаватори, вітер брязкотів ланцюгами блоків і жбурлявся трісками. Праворуч серед двох горбів накиданої землі, біля бочок з цементом помітив Голуб постать. На одній із бочок стояв ліхтар. Світло від ліхтаря освітлювало людину, що зігнулася над папірцем, щось занотовуючи. Голуб здригнув і, не поспішаючи, почав обходити котлован. На відстані кількох кроків у зігнутій постаті розпізнав інженера Локка. Коли доторкнувся рукою до його плеча, на обличчі інженеровому промайнуло замішання, та тієї ж хвилини він опанував себе і, неправильно вимовляючи російські слова, чемно сказав:

— О, ви теж не спите. Я теж. Я роблю остаточні підрахунки. Він показав Голубові аркуш паперу, вкритий числами, і задоволено посміхнувся.

— Завтра я почну рівняти цю площу, якщо ви дасте під наше керівництво цю дільницю. Голуб мовчав, розглядаючи інженера, дивився просто йому в вічі, але, вкриті крицевим відблиском, вони крім уваги нічого не виявляли.

— Я подумаю, — сказав Голуб, — добре, я подумаю, — і зразу ж поспішно додав, — а втім я скажу зараз. — Інженер здригнув, рука міцно здавила рулетку, Голуб помітив цей рух і, не квапно промовляючи слова, сказав:

— Гаразд, беріть цю дільницю.

— О, це дуже добре, — промовив інженер з чемною байдужістю, але начальник будівництва помітив, як у зіницях розсунулися сірі металеві відблиски і спалахнули жовтуваті вогники.

— Дуже добре, — сказав удруге інженер, — ми роботу прискоримо, будьте певні. На добраніч, пане начальнику, або вірніше — доброго ранку, — він кивнув головою і пішов геть від Голуба.

Вирішення передати другу дільницю під безпосереднє керівництво закордонної експертизи прийшло все таки не раптово. Голуб обмірковував справу і знав, що інакше вона відстане від загального ходу будівництва, а власне вивершення будови на другій дільниці важило багато. Голуб трохи затримався і пішов услід за інженером, потім завернув до бараків.

Зі сходу ішов ранок. Вітер зати́х. У сіро́му не́бі мигті́ли пооди́нокі зорі́, міся́ць зблі́д і від нього аж на го́ризонт протя́гнула́ся до́вга кро́в'яна смуга́, немов сходи́в він кро́в'ю. Го́луб пі́шов до Ваку́лова.

Тим ча́сом почина́вся робо́чий де́нь. О́дна за о́дною завере́шали протя́жними го́лосами си́рени, з бара́ків ви́ходили робі́тники. В і́дальні бря́зкоті́ли бля́шані ми́ски, па́рували са́мовари. Робі́тники поква́пно ковта́ли ї́жу, і ко́ли вду́рге прове́рещали си́рени, на ри́штованн́ях уже́ сто́яли лю́ди. Хру́мті́ли екска́ватори, бря́зкоті́ли ла́нцюги піді́ймальних зводі́в, ша́лено гна́лися вни́з пло́щадки бло́ків, со́нце розго́ртало зо́лоті пра́пори, підні́маючи на про́мінн́ях, немов на списа́х, гу́сту ба́вовну хма́р. Со́нце ви́ходило, уро́чисте і відва́жне, назу́стріч буді́вникам.

З невели́кого це́гляного буди́нку за́кордонно́ї експерти́зи ви́йшли оби́два інже́нери. Обо́є в чо́рних бере́тах з гу́мками, що́ пере́хвачува́ли обли́ччя, не да́ючи ві́трові зі́рвати бере́ти, з лю́бками в зу́бах, у ру́ках у ко́жного бу́ли суво́ї папе́ру, із ки́шені сині́х ко́стюмі́в ви́гляда́ли ру́летка і ме́тр.

— Мі́стер Мерто́нг,—про́мовив Ло́кк, пере́совую́чи му́ндштук з о́дного кра́ю ро́та у дру́гий,—я не ро́зумію ва́с. На́ша спра́ва ви́конува́ти робо́ту згі́дно з про́екта́ми. Ми му́симо ке́рувати́ся тіль́ки ни́ми, і я не ро́зумію, наві́що ви за́ходи́лися бі́ля пере́вірки і́х. На́м не́має ча́су вози́тися з цим. Тре́ба гада́ти, що́ лю́ди, які́ скла́дали і́х, до́бре зна́ють сво́ю спра́ву і не при́пусти́лися жо́дних поми́лок.

Мерто́нг про́мовча́в, ске́птично зни́завши пле́чима у відпо́відь. Йо́му бу́ла незро́зумі́ла впе́ртість Ло́кка. Відно́сно дру́гої ді́льниці у Мерто́нга бу́ли тро́хи ін́ші мі́ркуванн́я. Йо́го обра́зив то́н Ло́кка, то́н нача́льника, що́ не хо́че визна́вати будь́яких за́перечень. Ні́ на кра́плю не на́даючи пере́ваги со́бі, Мерто́нг зна́в, що́ він кра́щий інже́нер, ніж Ло́кк, і це оче́видно та́к са́мо відчу́вав Ло́кк. Але́ тут, у ці́й кра́їні, нача́льник експерти́зи шви́дше за йо́го озна́йомився з спра́вами і лю́дьми, він шви́дше опа́нува́в мо́ву і ро́змовля́в

ці́лком пристойно́, в то́й ча́с як Мерто́нгові ко́штува́ло ба́гатьох зу́силь, що́б ви́вчити хо́ча б з де́сятка найпо́трі́бніших у робо́ті слі́в.

Інже́нери мо́вчки ді́йшли до сво́єї ді́льниці, Ло́кк зали́шився тут, а Мерто́нг по́прямува́в до го́ловних ко́рпусі́в. Він стрі́в по до́розі Го́луба і Ваку́ленка. Во́ни приві́талися і в ту ж хви́лину чия́сь ру́ка ля́гла йо́му на пле́че. Він ози́рнувся. Ге́расиме́нко ши́ро посмі́хався, протя́гаючи ру́ку інже́нерові́. Мерто́нг посмі́хнувся і мі́цно сти́с ши́ро́ку до́лоню Ге́расиме́нка.

— І́ду до Мосќви,—про́мовив Ге́расиме́нко,—та́к що́ до́брого ра́нку і про́щайте́!—Мерто́нгові подо́бався це́й мо́лодий ене́ргійний інже́нер.

— Мосќва... Мосќва... Хо́роша Мосќва,—задово́лено сказа́в Мерто́нг,—я бу́в те́ж та́м, Кре́мль... ма́взолей...—за́мрія́но до́дав інже́нер і по́червоні́в від да́ремного си́лкуванн́я підшу́кати по́трі́бні сло́ва, що́б ви́словити сво́є за́хо́пленн́я Мосќвою.

Ге́расиме́нкові спо́добався ви́раз інже́нерового обли́ччя, ко́ли то́й ви́мовив „ма́взолей“. Во́ни ще́ раз поти́снули о́дин о́дному ру́ки і ро́зійшли́ся.

Мерто́нг ді́йшов до го́ловних ко́рпусі́в, підня́вся на ри́штованн́я, по́глянув що́денник ро́біт і спу́стився до ко́тло́вана. Бе́тонярі́ з ці́каві́стю ро́згляда́ли інже́нера. Ї́х при́ваблюва́ло су́воре обли́ччя, одве́ртий по́гляд бла́китних оче́й, ці́ткі неква́пні ру́хи і че́мність. Ви́конро́б Ду́дулад і́шов слі́дом за Мерто́нгом. Ко́ли то́й зве́ртався до нього́, ви́конро́б схи́лявся пе́ред ни́м, обли́ччя йо́му та́нуло в до́гідли́вій посмі́шці. Бе́тонярі́ насмі́шкува́то ди́вили́ся на ви́конро́ба. Хто́сь із мо́лоді́ глу́зливо ви́гукну́в:

— Ба́ч, як ви́слу́жує́ться!..

Усі́ за́реготали́. Ду́дулад у зло́бі скре́готну́в зу́бами. Мерто́нг зро́зумі́в, що́ на́д пра́бом смію́ться, і йо́го здиву́вало, що́ то́й покі́рно сприйма́є глу́зуванн́я,—а́дже він нача́льник,—зди́вовано ду́мав інже́нер. А вті́м ви́конро́б бу́в проти́вний і йо́му. Че́рез си́лу втри́мува́вся і шви́дко обли́шив йо́го. То́й ще́ до́вго ди́вився вслі́д інже́нерові́, а бе́тонярі́ зно́ву за́реготали́, пу́стивши кі́лька до́тепі́в.

— Ех ви, азіати. — злісно прохрипів Дудулад, — це ж інженер закордонний, школи там всякі скінчив, і його потому понімають треба.

— А ти не об'ясняй, знаємо! — різко обірвав виконроба Вакулов, бригадир бетонярів, — ми сами розуміємо, ти краще про цемент потурбуйся.

Мертонг пройшов у контору. Він зайшов до свого кабінету, розіклав перед собою проекти і почав перевіряти окремі деталі.

Для нього тепер було цілком очевидно, що між проектом зведення будов на дільниці № 2 і проектами цілого заводу є деяка непов'язаність. Це треба було так само перевірити і на практиці. Мертонг підвівся, підійшов до вікна. З вікна простим оком можна було охопити все будівництво. Перед очима інженера метушилися робітники, в густому сплетінні риштувань, випростовувався кістяк майбутнього заводу, а навколо його розлігся безкрай степ, подібний до океану. Мертонг відчував силу будівників, їхню невечірню силу і впевненість. Ніде, ні в одній країні, ні на одному із великих будівництв, не спостерігав він такого завзяття. На його очах з казковою швидкістю люди зводили величезну будову. І син фермера з Філадельфії, інженер Мертонг, що потом і кров'ю завоював собі звання інженера, непомітно для себе почав захоплюватися цими людьми.

— Правда, — казав він сам собі, — вони живуть у поганих умовах, вони офірують усім, але за кілька років вони будуть першими.

Інженерові пригадався сер Ребек, заводи синдикату, далека країна, що була йому за батьківщину, і холодок якоїсь байдужості війнув від цих спогадів. Це було незрозуміле для нього самого. Навіть більше, це схвилювало Мертонга. Він відійшов від вікна, загорнув у газету план і вийшов з контори.

На другій дільниці кипіла робота. Експаватори вивантажували землю. Рівняли котловани. Підвозили будівельні матеріали. Локк енергійно керував роботами. З явним незадоволенням він зустрів Мертонга. Ніби не помічаючи

роздратованих поглядів інженера, Мертонг попростував до центрального котловану.

Надвечір головний інженер будівництва Серебряков, який за звичайним порядком щодня доповідав Голубові про хід будівництва, сказав начальникові:

— На другій дільниці все йде гаразд. Є навіть успіхи.

— Так, так, подивимось, як буде далі, — відповів Голуб, — але ж товариш Серебряков, я попрошу вас особисто доглядати за роботою на дільниці № 2, пам'ятайте, що це центральне місце в нашій роботі.

Розділ третій

Гармонія тужно надрилася. Вона голосила співом осінніх вітрів, розкостисто розсипалася дрібним дзенькотом і, немов жалкуючи про щось рідне, минуле і тому неповторне, важко зітхала. І люди слухали її. Люди з широко розкритими очима, застигли немов зачаровані, слідкуючи за жовтими прикріпленими пальцями, що з чудернацькою легкістю, перебирали білі гудзики, то з силою натискали на них, то, в мить відриваючись, застигали над ними в повітрі і знову з блискавичною швидкістю падали на них. І всі, що сиділи тут, і ті, що підходили, мимоволі проймалися цією невимовною тугою. Тоді у кожного в думках поставало далеке. Пригадувалася родина, пригадувалися знайомі дівчата і люди розгублено позіхали, спиралися один одному на плечі, або сідали на землю і слухали, як тужно співала в Василевих руках надзвичайна і чудернацька гармонія.

Вакулов сидів на залізній трубі і, гризучи жовклими від тютюну зубами вуста, похмуро дивився зпід лоба на гармоніста. Поруч з ним сиділо окремими гурточками чимало робітників і зачаровані грою, вони чуло вслухалися в захлини чорних в'юнких, як гадюка, міхів.

Вакулову набридла ця пісня. Вона навіювала сум, вона наливала жили втомою, вона викликала байдужість.

Навколо стелився безмежний степ, степ сповнений таємничого шелестіння вітрів, і вгорі, мов електричні лампи, на блакитних килимах неба, мигтіли зорі, такі самі звичайні і одноманітні, як степ. Вакулову раптом закортіло вирвати з Василевих рук гармонію, вдарити нею об землю, щоб розсипалася вона на дрібні скалки, потім розчавити цю чорну зміїсту шкіру... В цю мить гармонія завмерла в тоненькому захлині, який дедалі меншав і меншав, потім перейшов у затяжний зойк, висів над головами людей отак з кілька хвилин, доки не обірвався. І люди незадоволено підводили голови, знизували плечима, вставали і йшли до своїх бараків. Дехто лишався. Василь перекинув гармонію за плечі, підвівся і, призьливо розглядаючи синю височінь, пішов вздовж бараків, насвистуючи грайливої пісні, підхопленої десь в одному з південних портових міст.

І довго на чорному тлі землі і будівель, освітленому серпанковим сяйвом місяця і золотистими проміннями ліхтарів, маячила проста, чотирикутна спина з гармонією через плече.

Вакулов до бараків не пішов. Він сидів на трубі і все гриз вуса. Поруч лежали бетонярі з його бригади і, спираючись на лікті, мрійно дивилися в далину. Голова будкому Зимін підійшов до Вакулова і, задирикувато позираючи на нього, сів поруч.

— А я, брат, придумав, — сказав він, — я, брат, винайшов. — Зимін очікував прояву цікавості на обличчі бригадировому. Той, похнюпившись, мовчав, тільки зирнув зпід лоба на голову будкому і знову відвернувся. Тоді, помічаючи, що бригадирові байдужий його винахід, Зимін вигукнув:

— Ідеяка, розумієш, у мене з'явилася.

— Плакати мабуть знову, — іронічно процидів кризь зуби Вакулов.

— Ти догадався, — зрадів Зимін, — еге ж, плакати. Але які плакати? Я розвішу їх уночі на кожній дільниці і зранку робітники знатимуть... — Він не докінчив. Вакулов гнівно глянув на нього і зло виштовхнув:

— Ех ти, душа плакатна! Ти б краще за живе діло взявся. А ти за

плакати ховаєшся. Нічого ваш будком крім плакатів не робить! Що ви провели серед грабарів? Про людей забуваєш ти, Зимін!..

Голова будкому мовчав. Він відчував незаперечну правдивість вислуханих докорів.

— Плакатом ворога не викриєш, одним плакатом прориву не ліквідуєш, — Вакулов сказав це і замовк, уже трохи жалкуючи, що надто гострими словами накинувся на Зиміна. Той, сперши голову на руки, дивився так пильно на свої стоптані чоботи, ніби вперше побачив їх. І поруч з широкоплечим Вакуловим маленька, сухорлява постать Зиміна зробилася ще меншою і в вечірніх сутінках він скидався на хлопчака.

— Ти знаєш, що робиться серед грабарів? — запитав його Вакулов, кладучи йому на плече руку. Зимін похитав головою.

— А от що: страйкувати збираються. От що. За нашою спиною хтось крутить ними, а ми ніби в стороні.

— А Голуб, ти говорив з Голубом?

— Казав. Та він ще раніш від мене знав. Що з того? Он якби ешелон з хлібом прибав...

— Треба поговорити з хлопцями, вони зрозуміють, — неспіливо запропонував Зимін.

— Поговорити кажеш? — перепитав Вакулов, — бач, коли зібрався говорити, знайшлися такі люди, вони наговорили, а нам треба конче вжити всіх заходів, щоб викрити їх і не допустити ганебних проривів. Ходім краще зараз до партосередку.

Вони разом підвелися і пішли геть від бетонярів, скоро розтанувши в густих сутінках наступаючої ночі. А за будівлями, поодаль від бараків, у великому яру сидів гурток людей. Спочатку Василь хотів було пройти повз них, але, почувши Катрин голос, повернув до ярка. Його зустрів дружний регіт і знайомі теплі руки простяглися йому назустріч. Хтось підніс йому шклянку горілки, хтось дав шматок сала, він опустився на землю, не розглядаючи обличчів, для нього було зовсім байдуже, хто саме сидить тут,

було досить відчувати біля свого плеча тепле, туге плече Катрі. Вона сіла біля нього, обхопивши рукою його шию, і, п'яно хитаючись усім корпусом, замріяно шепотіла...

— Мій милесенький, мій...

Василь скинув з плеча гармонію, випив горілку і жбурнув склянку далеко в куші. Потім впився в пухкі вуста дівчини. Він не зважав на присутніх і грабарі не зважали на нього. Посередині гурту на піджакові сидів Дудулад, підігнувши попід себе ноги, його неймовірно товстий живіт коливався, як бурдюк і здавалося, що ось-ось він лусне.

— Наше діло мале, — переконливо твердив виконроб, звертаючись до бригадира грабарів Охрименка, — ми зрештою люди, а не воли. Чому норму хліба зменшили? Чого м'яса п'ятий день нема? А раз так, на роботу не йдіть! Ви люди робочі, як кормлять так і роблять, а нас словами хотять нагодувати.

— Правильно говориш, — хитав головою Охрименко. — Правильно говориш. Та мої хлопці не підкачають, мої орли не підведуть.

Орлів тут було надто мало. Поручник на землі лежало щось із вісім чоловіка, і це помітив Дудулад. Охрименко перехопив його недовірливий погляд і з надією сказав:

— Це нічого, що тепер мало, ти не турбуйся, прибавиться народу. Катря відштовхнула Василеву голову і потягнула його до Охрименка. Той знову підніс йому склянку горілки. Василь випив і знову кинув далеко в куші склянку.

— А ти склянок не бий, державні вони!.. — захікав Дудулад.

— Государственні, — немов перепитуючи, сказав Василь, — а хто госу- дарство? Він запитливим поглядом оглянув присутніх і, гордовито ткнувши себе кулаком у груди, зухвало сказав:

— Я госу- дарство!

— Ти?! — пирснула розкотистим сміхом Катря.

— Я! — ствердив удруге Василь, посміхаючись їй.

Охрименко і Дудулад теж засміялися, решта підхопили і сміх дрібним тріском ударився у темряву.

— Уморив, — вимовив згодом Охрименко, розгладжуючи руді вуса. Його довгий ніс, що мало не торкався нижньої губи, підстрибував у такт коливанням щок.

— Не ти госу- дарство і не я. Он де госу- дарство, — показав у бік Голубового бараку Дудулад, — Голуб усім заправляє.

— Верно, — погодився Василь, — правильно, — і хитнув головою. Голова була важка, немов чужа, і безпорадно теліпнулася, чиркнувши підборіддям груди.

— А раз правильно, так ти до нас пристати мусиш, з нами лінію тримати повинен. Катря міцніше стиснула Василеву шию, він відчував хвилювання її грудей.

— Лінію! Лінію можна, — розтягнуто промовив Василь.

— Слухай, слухай, — тріпонула його за плечі Катря.

— От що, — сказав Дудулад, — на роботу не виходь і столярів своїх підбий.

— Можна, — легковажно згодився Василь. — Конешно, можна. Охрименко радісно блиснув очима і поглядом переможця глянув на Дудулада. Василь пустив Катрини плечі і розтягнувся навznak на землі. Він мовчав, немов пригадував щось, а потім замріяним голосом про себе промовив:

— А я краще поїду. В Ленінград поїду, там мабуть хороше!

— Один чорт, — озвався Дудулад, — і там такі, як тут. Василь не відповів і продовжував далі:

— Люблю я, товариші, мандрувати, ех, і люблю. І де вже я не був? На Дніпрельстані працював, на Кресі працював, на Кавказі працював, люблю я мандрувати і край. Василь загинав один по одному пальці, перераховуючи назви міст, де він був, і на обличчі йому мінливими тінями мигтіла радість.

— Мандрівник, — призириливо відсунулась від нього Катря, — ех, ти, мандрівник.

— Так воно і є. Більше місяця не люблю сидіти на одному місці. От і тепер, мабуть, строк прийшов мені, — закінчив Василь.

— Кинь дурне верзти, — сердито сказав йому Дудулад, — ти про діло краще говори вже.

Він і Охрименко ближче підсунулися до нього і почали щось нашіптувати на вухо. Пізньої ночі повернулися вони до бараків, розійшлися до своїх ліжок і повкладалися спати. Охрименкові не спалося. Крізь щілинку в стелі йому виднівся клаптик неба і на цьому клаптикові мигтіли блискучі зірочки, вони нагадали йому мідяні гудзики на його мундирові. Було це колись. Охрименко не просто Охрименко. У нього на хуторі цегляний будинок під бляшаним дахом. Блакитний дах здалека виднівся з зеленого моря листви.

У стайнях коні, багато наймитів, землі 80 десятин. І всюди йому повага і пошана. Мимоволі руки стискають дерев'яний тапчан, дотик шерехуватих дощок повертає до дійсності, і Охрименко знає вихід з цього один. Вихід тільки один. Підточувати де можна, щодня, геть усюди, те нове, яке роздавило його добробут. Це бажання з такою силою проймає його, що він готовий цієї ж хвилини схопитися на ноги, взяти сокиру і рубати геть усе, що попадається під руки. Згодом думки Охрименкові переходять до іншого. У пам'яті він перебирає своїх хлопців. Перевіряє — хто з них надійний. Правда, їх зовсім небагато, коли порівняти кількість грабарів з тією величезною масою робітників, яка працює на будівництві, але Охрименко знає, що при даній ситуації центральне місце — це грабарі.

Ранок прийшов похмурий. Тумани низько висіли над землею, і перша звістка, що прийшла в кабінет начальника будівництва, була:

— Грабарі не вийшли на роботу.

Серебряков схвилюваний стояв перед Голубом, очікуючи не то поради, не то наказу. Він нервово сіпав рукою сиву коротку борідку і дивився просто Голубові в вічі. Голуб спокійно вислухав звістку. На зжовклому обличчі

з слідами безсонної ночі крім утоми нічого не можна було вгледіти. Серебряков чекав грому, блискавки, всього, чого завгодно, тільки не холодного спокою. Це вразило і збентежило. Він не міг збагнути, як можна бути спокійним, коли затримується робота, коли зриваються темпи.

— Я так і знав, — сказав спокійно Голуб і в ту ж мить, зводячи на перенісці брови і відкинувши далеко вперед правицю, немов відганяючи цей вимушений спокій, крикнув:

— А де ви були? Де ви були раніше, я вас питаю? — Він з силою опустив руку на стіл, каламар підскочив і скотився на підлогу, розрошившись на шматки. Серебряков мовчав. Він не розумів, чому це Голуб скеровує гнів на нього.

— Пішли до грабарів, — промовив начбуд, натягаючи картуза. Вони пішли. Голуб квапився. Вцю мить його цікавило одно: хто саме підбив грабарів на цей ганебний вчинок? Де маскується ворог?

У бараках грабарів порожньо. Лише на одному тапчані лежала скрючена постать і з такою силою хрюпа, що мухи не наслідувалися сідати їй на обличчя. Одну мить Голуб стояв на порозі, розглядаючи всі закутки барака, очі прослизнули по брудних стінках, всмоктали криві кострубаті літери гасел і зупинилися на крайньому тапчані. Хрюпіння людини, товсті викочені губи і брудна калюжа біля тапчана вдарили чимось надто неприємним. Знадвору долітав дужий гамір будівництва, коливалася в повітрі бадьора пісня, а тут спала п'яна людина, цілковито байдуха до того, що діялося за стінами барака.

Голуб рішуче покрокував до тапчана, рвучко спинився і трусонув людину за плечі. Вона не прокидалася. Під головою у неї лежала розбита гармонія і увісні пальці правиці натискували на білі блискучі гудзики. І захлин хрюпіння видався Голубові за п'яну пісню гармонії. Серебряков посміхнувся. Лежачий — це був Василь, тесляр з бригади, що працювала на його дільниці. Голуб не терпляче знову трусонув за плечі Василя, голова йому легко теліпнулася і зві-

силася додолу, тоді він неквапно розтулив повіки і, протираючи пальцями очі, силкувався роздивитися, де він і хто ці люди. Голуба він впізнав зразу ж. Підвівся, сів на ліжкові і ніяково втупився очима у вікно.

— Де грабарі?—глухо запитав Голуб.

Василь, не дивлячись на нього, хрипло відповів:

— Гуляють.

І, вимовивши це, він відчув щось важке, неймовірно вразливе в грудях. Через вікно бачив він, як метушилися на будівлі робітники, а тут перед ним стояв суворий Голуб і гнівно й призириливо розглядав його. Потім Василь у дверях вгледів Серебрякова і стало ще ніяковіше.

— Ех, ти, сволото, — різко сказав Голуб і пішов з барака. У нього на думці зараз було одне — негайно ж знайти грабарів і поговорити з ними. За бараками, в кушах хвої, Голуб знайшов грабарів. Вони ще здалека помітили начальника будівництва, але коли той підійшов до них, вони удавали, що не бачать його. На брудних клаптях газет лежали недоїдки і стояли пляшки горілки. Грабарі зухвало дивилися на начбуда. Голуб підійшов ближче, зупинився біля кремезного грабаря з довгою рудою бородою, який сидів навколіш-ка, тримаючи в руці пляшку. Грабарі очікували, поки почне Голуб. Це Голуб знав, і знав, що коли почне перший, тієї ж хвилини підніметься галас і він ні до чого не договориться. Мовчання тривало кілька хвилин. Його порушив хтось із грабарів, з удаваною байдужістю вигукнувши:

— Добрий день, товаришу начбуд!

Голуб навіть не глянув у його сторону.

— Гуляєте? — запитав тихим голосом він. — Гуляєте, значить? Грабарі мовчали.

— Та ми що, ми вроді виходного влаштували, — ніяково видавив той, який щойно весело привітав Голуба і сховався за плечима кремезного грабаря з рудою бородою.

— Виходний кажете, — процідив крізь зуби Голуб, — вам одного виходного на п'ятиденку мало? Не вистачає? — Одну хвилину начбуд мовчав, ніби щось продумуючи. Голуб зважував обставини,

Йому було ясно, що невихід грабарів на роботу — це річ не випадкова. В цю мить він чомусь пригадав ті чутки, що долітали до нього раніше про грабарів і їхнього бригадира, і йому стало неприємно, що він тоді не надав їм належного значення. Голуб розумів, що серед робітників є кілька таких, які підбурюють останню масу, він пильно вдивлявся в кожне обличчя, немов хотів відгадати по ньому думки цієї людини. Він вперто заглядав у вічі, спокійними пальцями згортаючи цигарку, і його поглядів не витримували. Спускалися долі повіки і руки нервово шматували засохлий бур'ян. Коли очі Голубові вдруге зустрілися з очима Охрименка, начбуд інтуїтивно відчув, що це призвідник. Охрименко погляду свого не відводив, і тоді Голуб розпочав:

— Це, товариші, нікуди не годиться. Що це за раптове свято? Знову ж прорив. Коли у вас є підстави для незадоволення, ви могли про це заявити завчасно, а зривати роботу, утворювати прорив, ви знаєте, що це таке? Це ж, товариші, шкідництво.

— Чули вже! Знаємо! — перебив Охрименко. — Ти скажи, чому норму хліба зменшили? Чому нема махорки? Ти про це скажи.

— Вірно, про це! — вигукнув хтось із грабарів.

Голуб протягнув наперед руку.

— Не галасуйте. Хліба не вистачає? Тобі що, мало хліба? — звернувся він просто до Охрименка. — Мало, тобі питаю? Ти що, голодуєш? Ти хотів би по чотири фунти, а другому нічого, так хочеш? Раз треба трохи заощадити, так можна пасок підтягнути. Товариші, — чітко вигукнув Голуб, — ваш нинішній прогул дає чимало збитків державі. Дев'ятнадцятого року на фронті за такі речі знаєте що робили?

— Тепер не фронт, — зухвало крикнув хтось.

— Чого лякаєш, — підхопив Охрименко.

— За такі речі, — повторив Голуб, не звертаючи уваги на вигуки, — ставили до стінки. І той, хто думає, що тепер не фронт, той жорстоко помиляється. Ворога ніби перед собою не бачиш, але

ворог тут. Він діє серед вас. Він обдурює вас і тягне за собою. Ваш сьогоднішній вчинок, товариші, ганебний, він назавжди лишиться плямою на всьому робітничому колективі.

— Досить! — Охрименко схопився на ноги, він зрозумів, що треба перебити начбуда. Він помітив, як впливають слова Голубові на грабарів, конче треба було зараз же розвіяти цей вплив.

— Досить! Ми про це знаємо, хіба ми не робочі? Це нам відомо. А ти про махорку скажи, ти скажи, чому розцінки знижують, і я тобі від усіх хлопців кажу — не задовольните наших вимог, заберемося звідділь, чорта пухлого працюватимемо! — Охрименко розлютовано вимахував кулаками, бризкав слиною, тоненько викрикував слова, немов хтось видушував їх із нього. На будівництві загугла сирена. Вона гула недовго, всього кілька хвилин, і потім, коли замовкла, в повітрі ще якусь мить брелів тужний, розпачливий зойк.

— Мені здається, товариші, що цю кашу ви заварили даремно. Все це вигадки. Ви незадоволені розцінками, для цього є будком, але прогули тут ні до чого. Ви мали змогу заявити мені про це. Ви кричите, що немає махорки? Що ж я можу зробити, не моя провина в цьому. У мене так само немає махорки. За кілька днів прибуде ешелон з постачанням і можна перетерпіти. Негаразд так, товариші, а хто займається провокаціями, хто брехню ширить, — Голуб кинув довгий погляд у бік Охрименка, — той може забиратися, ми не затримуємо, нехай іде, але дорога для нього недалеко... Голуб замовк. Бачив, що його слова вплинули на грабарів, ті похнюплено сиділи, обмірковуючи, що робити далі. Охрименко мовчав. Говорити більше, здавалося йому, небезпечно, а з грабарів ніхто не підтримував. Грабар у картатій сорочці відкинув пляшку з горілкою, вона стукнулася об камінь і розбилася на шматки. Веселий дзенькіт повис у повітрі. І всі вслухалися в той дзенькіт і у всіх якось посвітлішали обличчя.

— Амба! — сказав той самий грабар, що кинув пляшку, колись він брав участь у громадянській війні і користався повагою у грабарів.

— Піднімайся хлопці, погуляли трохи і досить. Амба! — Він підвівся і за ним поквально підводилися інші грабарі.

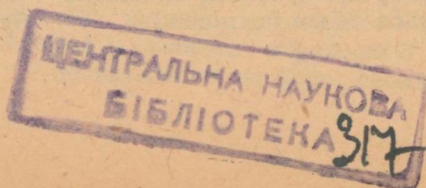
— Вірно кажеш, — звернувся він до Голуба, — схибили ми. Ну, пішли, страйкарі, — насмішкувато звернувся він до грабарів і пішов поруч з Голубом. Вони йшли удвох попереду, а за ними рівною ходою простували грабарі. Шарудів під ногами пісок і вітер лопотів розхристаними полами піджаків. Охрименко лишився сам. Лежав на землі горілиць, вп'явшись очима у сіру височінь. Потім, щось вирішивши, швидко схопився на ноги і побіг за грабарями.

Після другого гудка грабарі стали до роботи.

Розділ четвертий

За бетонними стінами дому трестів лежить місто. Місто здригається рівномірним гулом, хвилюється дужим мотивом гудків і сповнене дзенькотом метушливих трамваїв. І директор тресту кожною частковою своєї істоти відчуває цей впевнений ритм великого робочого міста — серця республіки. І телефонні дзвінки в його кабінеті, і ледве чутне рипіння дверей, і впевнена хода тих, що заходять до нього — поєднані одним виразно міцним зв'язком з цим бадьорим і одношайним ритмом руху робочого міста. Нехай на скронях сивіє волосся, нехай ние рана в лівому плечі (куля від Перекопського бою), нехай під очима надовго залягли сині підкови і зморшки глибоко вибороздили високе чоло — все дрібниці. Все це ніщо перед тим величним, що лежить за бетонними стінами дому трестів, що позначено пунктирами, крапками і червоними прапорцями на карті, яка висить на стіні. У високому кріслі, оббитому жовтою шкірою, за письмовим столом зранку до пізнього вечора, з рідкими перервами, сидить присадкувата постать директора тресту.

Герасименко вперше бачиться з ним віч-на-віч. Він багато чув про цю лю-

дину, знав про перекопську рану, він пильно розглядає орден червоного прапора, що зоріє на директорових грудях. Він прагне запам'ятати кожен рух, кожне слово цієї надзвичайної людини. Але директор говорить мало. Директор більше слухає. М'яким голосом просить він Герасименка розповісти докладно про стан будівництва. Він цікавиться найменшими дрібницями.

Герасименко нервово мене в руках портфель, на чолі рясними краплями виступає піт, жарко, лише тепер він помічає, що не залишив в роздягальні пальта, а сонце нестерпно пече, заливаючи гарячим промінням кабінет директора. Директор посміхається. Він помічає нияковість інженера.

— Скидайте пальто — говорить він і забирає з рук Герасименка портфель, відкладає його на другий кінець столу, тим часом інженер швидко скидає пальто і квапиться розказати про все директорові, він не хоче довго затримувати його, знаючи, що прийомна наповнена людьми і всі вони так само чекають директора, їм усім треба порозмовляти з ним. Директор встає, підходить до дверей, двічі повертає ключ і знову сідає.

— Кажіть, я слухаю.

— Товариш Павлов, до доповідної записки товариша Голуба, — Герасименко показує очима на аркуші паперу, що лежать перед директором, мені мейже нема чого додати. Головне, що зриває нормальний хід робіт — це постанчання. Досі не прибув ешелон з хлібом. Коли я виїжджав сюди, у нас лишилося запасів на чотири дні.

Брови зводяться на перенісці. Директор тихо постукує правою рукою по столу.

— Нам потрібен негайно хліб, інакше перед нами загроза зриву будівництва. Деякі з сезонників нестали. Товариш Голуб наказав мені не повертатися без ешелону.

— Зрештою, я не розумію, — говорить спокійно директор, — у чім же справа, адже хліб ми відвантажили вам. А як Голуб, як він живе? — раптово питає директор і в куточках зіплевених вуст в'юниться тепла посмішка.

— Старий друг, ще по фронту, — немов вибачаючись за неділове запитання, говорить він Герасименкові.

— Працює багато. Роботи надзвичайно багато, та й умови, знаєте, які степ, суховії, але...

Рухом голови Павлов зупиняє його. Далі не треба розказувати, він добре знає Голуба. Недавнє минуле міцно зв'язало їх. Вони пройшли поруч, плечем до плеча, громадянську війну, вони йдуть поруч і тепер.

— Так хліб кажете ви... — говорить директор. — Це ми зараз з'ясуємо. А як експертиза?

— Що ж, працюють. Допмагають. Тільки, — Герасименко завагався, потім рішуче додає, — на мою думку, ми б і сами впоралися. Директорові подобається впевненість молодого інженера. В голосі, яким він виводив це, немає похвальби, це сказано цілком вдумливо.

— Нічого, треба повчитися і у них. Адже будувати такий завод нам доведеться вперше. Другий ми спроектуюмо сами, будьте певні. — Одну хвилину директор мовчить. Герасименко перехоплює гострий погляд сірих очей, що спиняється на карті. Він вперше помічає її. Густа сітка простиж, ламаних, кривих, мереживо вен і артерій вкриті прапорцями. І Герасименкові пригадується військова карта. Він розуміє, чому так пильно розглядає її директор. І Герасименкові здається, що ось на місці прапорців випростовуються стрункі димарі, з них плазує прозорий дим, в'ється над ними дивним візерунком, це на повні груди дихає республіка.

— Завод треба пустити в термін, — говорить директор і запалює цигарку, — він мусить цього сезону включитися у виробництво. — Герасименко пригадує передову з „Правди“, кілька слів врізалися в пам'ять. Вони звичайні, прості, але виразні: „Цього року республіка потребує 225 млн. центнерів цукру“.

— Ваші вимоги ми задовольнимо. У вас мало робітників кваліфікованих, скаржитесь Голуб. Добре, я дам розпорядження кинути на ваше будівництво ще кілька десятків майстрів. Останню партію устатковань машинобудівельний трест здасть цього місяця.

За цим я прослідкую особисто. Щождо ешелону з хлібом, — це ми зараз з'ясуємо. — Павлов підводиться і виходить з кабінету, залишаючи Герасименка самого. Зацікавленим поглядом проводить Герасименко широку спину, доки вона не зникає за дверима. Інженер розглядає кабінет, очі поволі пересовуються з одної речі на іншу. Починаючи з каламаря і кінчаючи підлогою — все тут просте, зручне, пристосоване до роботи. На всьому лежить печать діловитості і навіть деякої суворості.

Герасименкові думалося, що людина, яка відповідає за 256 заводів, мусить бути трохи інша. Він уявляв суворість, десятки секретарів і чимало інших речей, яких тут не зустрів. Крізь щілини дверей до кабінету долітає монотонний цокіт рахівниць, арифмометрів і друкарських машинок.

Директор повернувся в супроводі літньої людини. Із зовнішнього, вигляду її, із впевненого голосу, яким вона розмовляла з директором, зрозумів Герасименко, що це хтось із головних інженерів тресту. Директор познайомив їх. Прізвище цього інженера Герасименко чув. Він не помилився, це був головний інженер тресту — Бергольд.

— Я не розумію, чого вони хвилюються, чому така спішка, — продовжував він свою розмову з Павловим, — ешелон з хлібом відправлено. Очевидно десь непередбачена затримка, але навіщо ці телеграми? Щодня по п'ять штук. Що у них за начбуд? — Незадоволено верескнув Бергольд і сів на підвіконня, підбравши добре випрасовані штани і милуючись блиском черевиків. Директор тресту глянув на блискучі черевики Бергольда, потім на сиву голову і, перебираючи пальцями доповідну записку Голуба, сказав:

— Факт той, що досі ешелон до них не прибув. Спеціально щоб з'ясувати цю справу, приїхав сюди товариш Герасименко. Не пізніше як сьогодні візьмється до цієї справи. Далі відволікати не можна, адже люди лишаються без хліба.

Інженер Бергольд незадоволено хитає ногами і обличчя скривлюється йому в гримасі.

— Все ясно, товариш Павлов, я вже говорив про це з начальником сектора постачання, але якщо ви бажаєте, я перевірю знову. Треба навчитися терпінню, батінко мій, — розводить він руками, звертаючись до Герасименка.

— Терпінню? — зло виривається у Герасименка, — вам добре говорити про це. У нас усі запаси хліба на виході, зривається робота, а ви говорите про терпіння. — Бергольд не слухає його, він витяг з кишені лискучу пилочку і заходився біля нігтів. Таке ставлення вкрай раздратувало Герасименка.

— Товариш Бергольд, — голос директора тресту видався Герасименкові надто підкресленим і сухим, — я пропоную сьогодні ж розв'язати цю справу. Відповідальність за це цілком покладаю на вас. Бергольд на знак згоди киває головою, це означає покору, але не власну ініціативу, він легко зстрибує з підвіконня і поважно виходить з кабінету. Директор простягає Герасименкові руку.

— Покищо — на все, завтра зранку о 10-ій годині зайдіть. Очі, крицеві очі з металевим відблиском снують тонке павутиння невольовимих променів, Герасименко з пошаною потискує широкую руку, він залишає кабінет з оновленими почуттями, він ладен битися вперто за кожну деталь будівництва. І місто, що лежить за бетонними стінами дому трестів, видається йому дивовижною машиною, що затаїла у собі невідомі сили волю і снагу, майстрів заводів і землі.

Розділ п'ятий

Рука несміливо лягає на плече. Над вухом брентить повна здивовання фраза, але одразу ж вивести Герасименка з глибокої задуми важко. Він не розуміє, чого хоче від нього жінка у гарному вбранні, яка торкнулася рукою його плеча, одну мить розглядає її, йому назустріч розтикаються кармінні п'явки вуст і полуденне сонце виграє на перламутрових зубах. І раптом він широко розгортає руки, збиває у якогось перехожого капелюх і, не зважаючи на його сердиті вигуки,

стискає в обіймах жінку. Люди з цікавістю дивляться на них. Жінка пручається і кричить на вухо щось Герасименкові. Зрештою йому вдається опанувати себе, він бере жінку за руку і вони ідуть поруч. Він вислухує її нескладні запитання, відповідає невпопад, а в голові снують думки про минуле. Герасименкові мимохіть пригадується далекий весняний ранок, сад, повний пахошів бузку, перша трава, що несміливо пробивається з землі і простягає своє ніжне тіло сонцю, і дівчину у сірій сукні на лавочці під дубом. А далі, за шерегами дерев корпуси студентських гуртожитків. Дівчина — студентка медичного інституту, хлопець, що сидить поруч неї на лавці — він, Герасименко, студент будівельної академії. Це було, мабуть, давно. Звичайно, давно. Бо ж замість білявої, веселої дівчини з гострими, як голка, очима перед ним зрівноважена жінка у розкішному вбранні з затуманеним зором. Помітивши це, Герасименкові стає не по собі. Мимохіть він випускає з широкої долоні маленьку в рукавичці руку. Жінка відчуває цей раптовий холодок. Вона пильно заглядає йому в очі.

— Ти гніваєшся? — запитує вона, — ти гніваєшся, скажи чому? Адже скільки минуло років, скільки років!... — говорить схвильовано вона.

— Ні, просто так я пригадав минуле, — втомлено відповідає Герасименко і міцно стискає маленьку руку.

— Так, на мене є за що гніватися, ти маєш рацію... Ти маєш рацію.

— Не треба. Не варто про це, — говорить Герасименко.

Чотири роки тому білява дівчина зрадила своїм словам. Вона зрадила їм, відкинула їх легковажно, як скидає безтурботно і байдуже глибокої осені клен латате листя, вона пішла від Герасименка, пішла з вишу і більше Герасименко Надії не зустрічав. Надія пішла, залишивши коротеньку, похмуру, як осінній день, недокінчену записку:

„Я йду від тебе, але я люблю тебе. І, не зважаючи на це, я мушу піти. Ти зненавидиш мене, я знаю, буде саме так. Але я рву з минулим, власне, це сучасне, та для мене від сьогодні воно

стає минулим. Ти знаєш, що я людина рішуча. Ти так само знаєш, як я зуміла порвати, абсолютно все, з своєю родиною. Мій батько відомий і визначний професор таксамо назавжди загубив мене. Багато в чому ми з ним не зійшлися і тому він не існує для мене. Проба мені цю хаотичну і не зовсім доречну записку. Я йду від тебе, і йду від усього цього життя, і хочу і прагну забути...

Це було все. Роки вивітрили з пам'яті образ Надії. Роки, що проходили впереною ходою, сповнені змістовного життя, притамували гнів і образи, але хто міг знати, що на якомусь відтинку часу перетнуться дві дороги, які розійшлися багато років тому? Хто міг знати? І тоді знову роз'ятриться майже загоєна рана.

Герасименкові кортить довідатися про все. Піти б кудись у затишне місце, сісти на лавочку під кремезним дубом як тоді, у давноминулі весняні ранки і вислухати її розповідь. Але навіщо це? Навіщо? Хіба можна подарувати образу? Надія, немов розуміючи його вагання, лагідно каже:

— Ми поговоримо про все. Нам треба порозумітися. Але не зараз, Павлику, — вперше називає вона його ніжно, як тоді в давно забуті дні. Біля високого будинку вона зупинилася і в ту ж мить сіпнула Герасименка за рукав, відтигуючи його за тумбу, заліплена театральними афішами. В кількох кроках від них спиняється автомобіль, шофєр вихиляється, відкриваючи дверцята, на пішоход ступає огрядна людина у руці вона тримає капелюх і портфель. Герасименко пізнає інженера Бергольця. Той, неквапно ступаючи, іде до під'їзду і зникає за високими шкляними дверима. Незрозумілим поглядом дивиться Герасименко на Надію. Він очікує відповіді. Зробленою посмішкою вона каже саме те, чого смутно догадується і чого не хоче Герасименко.

— Це мій чоловік. Я не хотіла зустрічатися з ним. Але ми мусимо побачитися, ти прийдеш завтра обов'язково зранку. Я чекатиму. В цьому під'їзді, сьоме приміщення. Надія стискає Герасименкові руку і швидко вбігає у під'їзд.

Герсименко стояв ще довго приголомшений усім, що щойно трапилося, у десятий раз перечитував крикливу афішу, не добираючи змісту, машинально повторював чужі, непотрібні слова. Зафіші на нього дивилося обличчя старої жінки з широко розкритими очима, в яких полум'янів невимовний жах, жінка крючковатими довгими пальцями стискувала скроні і волосся їй попелястого кольору розмітав вітер. А знизу зеленими літерами било в очі — „Несподівана зустріч — драма на 8 частин, виробництва Міжрабпомфільм“. Герсименко відірвався від тумби, рвучко повернувся і нерівними кроками пішов тротуаром. Думки знесилювали мозок. Вони були якісь отруйливі і чавунними кавалками заповнювали голову. Вони заслонили геть усе.

Вечоріло. А молодий інженер усе мандрував вулицями столиці. З завулків назустріч неслися газетярі. Дзвінкі голоси їх вривалися в розмірений однотонний гамір міського руху, вони викрикували останні новини. До них протягувалися руки перехожих, за якунебудь хвилину в юрбі танула туга пачка газет. Юнак у синьому спецодязі зупинився на краю тротуара, перебігаючи заклопотаним поглядом цілі шпальти газети. Герсименко купив вечірню газету, завернув у маленький скверик і, поклавши на коліна портфель, почав читати. З тротуарів долітали запальні вигуки: — Вечірня газета.

— Останні новини. Крах Женеvської говорилині.

— Страйк у Брюсселі.

Вигуки покривав дзенькіт трамваїв і хурчання автомобілів. Пахощі свіжої друкарської фарби линули від газети. Герсименко намагався прочитати телеграми, але дарма. Те, що сталося кілька годин тому, настільки збентежило його, що він ніяк не міг зосередити своєї уваги. Він розгнівано зім'яв газету і вилаявся, немов намагаючись прогнати настирливі думки. Жінка, що сиділа поодаль на лавочці, знизала сухими плечима, зібрала в клубок нафарбовані вуста і, розтягуючи слова, сказала:

— Нахаба! — вона підвелася і пішла геть, похитуючи стегнами. Вже ночіло, коли підвівся Герсименко з лавки.

Тілом опанувала втома. Треба було поспішати до готелю. Проходячи повз будинок трестів, він побачив, як сідав у авто директор тресту. Тихими кроками наближався він до автомобіля, розмовляючи з людиною, яка проводила його. Герсименко притримав ходу, йому закортіло почути, про що говорить директор, той уже сідав у машину і разом з сухим клацанням дверцят до Герсименка долетіло.

— Небезпека цілком реальна, бувайте. — Авто рушило. Людина, що проводила директора, простояла ще кілька секунд, поглядаючи то на площу, то на дім трестів, немов вибирала куди йти, потім застібнула косоворотку і перейшла вулицю, потонувши в юрбі.

Герсименко зняв з голови кашкета, перекинув у ліву руку портфель і пішов швидше. Вітер ласкаво перебирав теплими пальцями кучері, пестив приємним шовком його обличчя. В темносиній височині дужо і ритмічно стукотіли пропелери. Під покривом синіх килимів неба по зоряних шляхах поспішали темні силуети аеропланів на захід і на схід. Герсименко відірвав голову від неба, полегшено зідхнув і ступив у готель. Узав у портє ключа від своєї кімнати і почав поволі підніматися східцями. Йому видалося, що сходок безліч, але він відчував, що переступаючи кожную сходку, він ніби стирає в своїй пам'яті частку того, що непокоїло і хвилювало всю істоту, що треба було забути.

Черевики рипіли йому однотонно. Сходок було 236.

Розділ шостий

Людина в кріслі зламалася навпіл. Стек у дорогих інкрустаціях, стиснутий двома пальцями, ритмічно погойдувався в повітрі, описуючи півкола. Начисто виголений квадратний череп похитувався у такт рухам стеку і ничже вузького, схожого на трикутник чола, неспокійно бігали грайливими мишами темнозелені очі. В сусідній кімнаті хтось грав на роялі. Інструмент важко зітхав, здригаючись усім тілом. Поруч у другому кріслі, спираючись руками на

бильця, сидів інженер Бергольц. Здавалося, що і він, і людина, яка сиділа поруч з ним, слухають пильну гру в сусідній кімнаті, що вона полонила їх цілком і якби не впевнені похитування стека і неспокійні погляди, можна було б сказати, що обидва вони зачаровані грою. За вікнами стихав гамірливий рух міста, ночіло. Бергольц простяг руку до вимикача, стек хитнувся у повітрі і затримався на інженеровій руді.

Не треба. Так краще.

Бергольцева рука впала на бильце крісла і стек знову захитався, описуючи півкола і перетинаючи повітря, напоєне жасміном та ще якимись пахощами парфум. Вони сиділи мовчки, не порушуючи тиші. Останніми розбурханими акордами простогнав рояль, деь рипнули двері, бреніли шибки під натиском вітру, годинник квапно відраховував час. І Бергольца, і людину, що сиділа поруч з ним, непокоїло одне. Воно наповнило собою кожну клітину мозку, воно примушувало свідомість формуватися в химерні думки і кожен з них добре розумів один одного, хоч вони не проронили жодного слова. Бергольц дістав з кишені телеграму і простягнув її людині зі стеком, присвічуючи їй електричним ліхтариком.

Відкинувши у куток стек, людина потягнулася очима, розгладжуючи пальцями зім'ятий папірець.

„Ешелони вантажів прибули крп. Прийняти не можемо вантаж не потрібний крп Висилайте негайно ешелон хліба крп Начбуд Голуб“

Він прочитав телеграму вголос і засміявся:

— Чудово. Замість хліба вони одержали фільтрпресне полотно. Це чудово. А в другому ешелоні ви кажете, — звернувся він до Бергольца, — чавунні матеріали. Чудово. Нехай спробують пожувати чавун. — Людина у кріслі дрібно захіхикала, потім підвелася і, розправляючи плечі, невдоволено промовила:

— Одне, наші колеги не зовсім ретельні. Ми гаємо дорогий час. — Людина заходила по кімнаті, м'яко ступаючи по килиму і щось насвистуючи собі під ніс.

— Германе Павловичу, — Бергольц протягнув руку, затримуючи його, — я думаю, що нам треба працювати обережніше. Майте на увазі, що в тресті деякі особи зацікавилися цими історіями. Звісно, я вжив заходів, але...

— Але, — перебив Герман Павлович, спиняючись перед Бергольцем, — треба поспішати. Тут так само потрібні темпи, різко зауважив він, — потрібно більше ризику, мій дорогий.

Хтось постукав у двері. Бергольц встав, ввімкнув світло і промовив:

— Прощу.

До кабінету зайшли Растябін і Зот. Вони потиснули чемно руки Германові Павловичу і посідали на канапу, запаливши цигарки.

Герман Павлович сів так само, присунув до себе малий кругленький столик, дістав з кишені блокнот і, поклавши перед собою автоматичну ручку, запитав інженерів:

— Надзвичайних інформацій у вас не буде?

— Ні, — хитнув головою Растябін, струшуючи у попільничку попіл з цигарки. Мідно стулені уста зламалися в іронічній посмішці, блиснули золоті зуби і Растябін, розтягуючи слова, додав:

— Все іде ніби нормально. Ми відвантажуюмо на будівництво замість хліба чавун. Для травлення це річ не зовсім придатна... На дотеп ніхто не посміхнувся і Растябін зрозумів, що він недоречний. Йому закортіло встати і піти звіділь. Жах слизькими пальцями стиснув горлянку, пересохло в роті, прокинулося бажання тієї ж хвилини підвестися і сказати цим інженерам, що він людина перевтомлена, що в нього немає своєї концепції політичних поглядів, що для нього зрештою однаково, яка система влади, аби платили за роботу, що він хоче спокою і не бажає ні в що втручатися. Пальці зім'яли цигарку і жбурнули її в попільницю. Перед інженером Растябіним, першим помічником головного інженера тресту, на весь зріст вималювалося те, що могло статися, те, що мусіло статися, і саме тепер зневір'я в успішне закінчення справи, яку затіяли Бергольц і Зот, на

чолі з невідомим Растябінові Германом Павловичем, який прибув за кордону, стало найбільш реальним. Навіть більше—народилося незаперене переконання, що все це химера.

„Кінець мусить бути один,—подумав Растябін,—все це викриють і нас...“ по спині пробіг їжачистий холодок,—„нас можуть розстріляти“. Це вже було занадто. Думка, що блискавкою пронизала його мозок, затьмарила все. Тоді в глибині свідомості прокинулася надія:—а може, дійсно, вони виграють? А якщо так, то йому, Растябіну, немає чого втрачати. Але що він виграє? Що? Він знає, Бергольд матиме знову свої заводи, Зотову повернуть його акції, а йому, Растябіну, доведеться працювати директором у того ж самого Зота або Бергольда. І саме така думка примусила його переконатися в тому, як глибоко схибив він, встривши в цю нечисту справу. Але вертати назад пізно, подумав Растябін, шляхи до відступу відрізани. Так чи інакше—він уже вчинив чимало шкоди і повороту немає. Йому здалося, що йде він по вузькій, до нескінченності довгій, кладці через неосяжної ширини озеро і позаду за його кожним кроком, охоплені ненажерливим полум'ям, згорають дошки. Він навіть відчув запах горілого дерева і почув тріск дощок. Вогонь гнав його вперед. Вертати було нікуди.

„Ви — додатковий механізм, інженер Растябін, ви віск, з якого можна ліпити все, що завгодно, тільки не людину нового суспільства“, — пригадав Растябін слова свого колеги по роботі, молодого інженера Остроумова, які кинув йому той під час однієї суперечки. Раптом Растябін здригнув від різкого стуку. Це ударив долонею по столу Герман Павлович, підкріплюючи цим рухом свої уривчасті слова. Він говорив уже давно, але Растябін не слухав. Стискаючи пальцями скроні, намагався він вернути втрачену рівновагу і позбавитися полохливих думок. Бергольд і Зот уважно ловили кожне слово, незадоволено позираючи на похнюплену постать Растябіна. Голос промовця звучав сухо і твердо. Не визнаючи жодних заперечень, з вуст

злітали дружні слова і в такт їм постукувала права долоня по столу. Коли голос підвищувався, тоді постукування були твердіші.

— Панове! Наш шлях є найпевніший. Підточувати знизу і з середини. Але більше спокою, більше сміливості і переконаності в щасливе закінчення своєї справи. В інших галузях господарства ваші колеги працюють далеко краще. Я пропоную вам від імені Партії Центру прискорити діяльність на новобудовах. Ця потреба викликається несподіваним наближенням терміну оголошення війни. Отже плацдарми для артилерії у всіх стратегічних фабрично-заводських центрах мусять бути готові. Зрив великих будівництв. Зрив планового постачання. І багато інших моментів, які треба прискорити і поглибити. Ми мусимо напружити всі зусилля. Кошти є. Сьогодні я передаю вам на витрати двадцять тисяч. Конкретний план дій по вашому тресту я передаю Бергольду.

Заглядаючи пильно в очі кожному довго і допитливо, Растябінові здалося, що найдовше очі Германа Павловича затрималися на ньому, він помовчав ще якусь мить і енергійно закінчив:

— Ніяких відступів, боягузства, зради! Партія Центру знає прекрасно дії кожного з вас. Вона може однаково дякувати і за послуги і за зради.—Діставши з підлоги портфеля, він неквапно розстібнув його і дістав кілька пакунків грошей, передаючи їх Бергольду. Растябін одвернувся до вікна, розглядаючи зелені оксамитові штори. Інженер Бергольд нервово потирав руки, швидко взяв гроші і сховав їх у шухляду письмового столу. Обличчя Зотова перекосилося не то в посмішку, не то в гримасу, і ніздрі ледве помітно тремтіли. Герман Павлович встав, узяв стек і, потиснувши руки усім трьом, вийшов з кімнати. Засідання кінчалися так завжди. Ніхто не ворухнувся тоді, коли виходив він, і навіть уже кілька хвилин по тому, як зачинилися двері за Германом Павловичем, у просторому кабінеті Бергольда тривало мовчання. Першим його порушив господар.

— Колеги, сподіваюся, що справа ясна, а тепер прошу на чай.

Бергольд підвівся і, обнявши за плечі Растябіна та Зота, повів їх до їдальні.

В їдальні на широкому столі стояло кілька пляшок вина і різні страви.

— Надія!—покликав Бергольд дружину. На порозі їдальні з'явилася жінка, легко ступаючи. Вона ступила до кімнати, обдаровуючи присутніх ввічливою посмішкою. Висока, у зеленій шовковій сукні, з пишною копицею білявого волосся на голові, освітлена рясним сяйвом електричної люстри, вона справді виглядала прекрасною. Бергольд, з задоволенням сприймаючи ефект, який щоразу ставався під час її появи, запросив її:

— Ми гадаємо, що ти не відмовишся повечеряти разом з нами, та крім того є деякі справи. Мабуть, тобі таки доведеться ближчими днями поїхати.

— Звичайно,—відповіла Надія, сідаючи до столу і запрошуючи гостинним жестом зробити те саме гостей. Коли сіли до столу і встигли через деякий час випорожнити кілька пляшок вина, розмова пішла жвавіше. Бергольд встав, щось сказав на вухо дружині, взявши під руку Зота, перейшов з ним до кабінету, запропонувавши йому глянути на нову картину, яку нещодавно він придбав. Крізь напіврозкриті двері до їдальні долітав густий баритон Бергольда.

— Гляньте, яка чистота ліній. Яка витончена рафінованість.

Растябін прислухався до розмови в кабінеті і почував себе ніяково на самоті з дружиною Бергольда. Вже давно носив він у собі, як найкращий скарб, думку про неї. Ця думка полонила його, але сказати Надії про це він не насмілювався, хоч та звичайно догадувалася. В обіймах палких поглядів, якими обливав її Растябін, у густому тремтінні його голосу, яким звертався він до неї, в ніжних дотиках рук, Надія читала одне—люблю.

Їй було зовсім байдуже. І коли б не було потреби, вона б звичайно не лишилася б ні на одну хвилину з неінтересним для неї інженером Растябіним сам на сам.

— Чому ви такий сумний?—запитала вона інженера, сідаючи поруч з ним на канапі.

— Мені здається, ви закохані? Вона зпід лоба пильно глянула на нього і Растябін витримав її допитливий погляд. Надія присунулася ще ближче і він відчув тепле, пружне стегно. Щось м'яке і приємне розлилося по жилах.

— Треба встати, зараз же встати, а не то я можу наробити дурниць,—подумав Растябін. Надія, ніби вгадуючи його думки, поклала йому руку на коліно. В очах у Растябіна помутніло, стрімголов п'яними виднокругами замаячила перед ним кімната. Чиясь догадлива рука безшумно причинила двері з кабінету до їдальні. Растябін схопив руку Надії і притиснув її до вуст. Надія, примружуючи повіки, спокійно спостерігала його хвилювання.

— Заспокойтесь,—сказала вона, відбираючи руку,—можуть почути.

— Почути? Нехай!—запально вимовив Растябін, спускаючись перед нею на коліна і охопивши міцно руками її стрункі ноги. Йому тепер все видавалося однаковим. Він згорав у бажанні взяти за руку цю жінку і літи з нею в далекий край, щоб забути про все. Геть про все! Він поклав голову на її коліна і крізь сукню впився вустами в западне п'янке тіло. Вона погладдила йому голову.

— Скажи, чому ти такий? В чім справа? Чому ти за останні дні такий знервований?

— Я люблю тебе.

— Так. Але для цього не треба бути сумним. Відповідай на мої запитання.

— Ти належиш іншому.

— Але це не виключає певних випадків. Кажі, в чім справа.

— Ти любиш?

Очі Надії витримали палкий погляд і вуста видушили легко, мов плювок, звичайне слово:

— Люблю. Але скажи мені, чому ти такий похмурий і звідкіль ця меланхолія?

— Добре, я розповім тобі. Мене обтяжують справи. Мені важко. Я не вірю. Ти знаєш, про що я говорю. Я..

— Ну, кажи,—нетерпляче зашепотіла Надія, поклавши йому руки на плечі.

— Ні, я не можу зараз. Краще потім.—Надія рвучко підвелася і, не оглядаючись, вийшла з ідальні. В сусідній кімнаті хтось сміявся. Растябін випростався і, похитуючись, підійшов до столу. Він відкрив пляшку коньяку, налив повну склянку і, не передихаючи, випив. Він не стямився, як до кімнати зайшли Бергольд і Зот. Вони інтимно переглянулися між собою і всміхнулися обидва. Растябін подивився на них і, нічого не сказавши, вийшов. У напівтемному коридорі знайшов своє пальто і капелюх і ступив на площадку. Перед ним догладливо вигиналися сходи. За дверима бився хрипкий конвульсійний регіт.

Розділ сьомий

На білому зашорхлому конверті знайомий штемпель і знайома поштова марка:

— Море здійсмає могутньо грізні хвилі, серед них на камінному постаменті статуя—„Свобода“. Колись нагадало б це інженерові Мертонгові батьківщину і статуя „Свободи“, і грізні хвилі принесли б рої незчисленних спогадів, що були потрібні, як повітря, як вода.

Але зараз це мало турбує інженера. Лист лежить нерозкритий третій день. Щовечора, повертаючись додому, Мертонг збирається розірвати конверт, але стримується, тож лист і далі сиротливо лежить на столі.

У гуркітливий тупіт днів, забарвлених палючим степовим сонцем, черпаки буйних стримких вітрів—розхлюпали полинні пахощі і розкидали по несходжених шляхах одноманітний, як осіння моква, курай.

І щоночі прислухається Мертонг до того, що діється за стінами цегляного флігелю експертизи. Опівночі там починається герць між людськими спорудами і стихією. Споконвічний закон боротьби струмує за стінами. Мертонг підводиться на ліжкові, спираючись ліктем на бильце, вслухається чуло у гамір за вікнами. Вітер злутіло б'є піском і камінцями по покрівлях, натискує на віконниці і хрипло галасує у комині.

Тоді Мертонгові пригадується далека африканська пустеля, одинокий намет і таке ж одноманітне хрумтіння вітру піском.

Ще одну мить вслухається Мертонг у безумний концерт вітру, потім ступає до столу, запалює світло і зір йому знову спинається на конверті. Маленькі красиві літери. Він пізнає тремтіння ніжної руки і, примружуючи повіки, бачить перед собою обличчя дівчини.

Це примушує сколихнутися всіма часточками свідомості, линути думками у далеку країну, яка тепер видається вигаданою і химерною. І тоді Мертонгові зовсім не кортить знати, про що писано в цьому листі, але обличчя дівчини крізь щілини зчеплених вій—поринає в його очі, воно тугим клубком терпкого почуття підступає до горла, і Мертонг двома пальцями неквапно відриває вздовж конверта тонку двоїсту смужку. За вікнами флігелю суховій. І чомусь саме в цю мить Мертонгові мариться, що усім цим нестримним, диким порухом вітру і піску керує якийсь переконаний у коливаннях своєї палички диригент. І в залежності од величини розмаху диригентової руки то міцніше, то слабше натиск вітру.

І знає Мертонг, що в листі буде така ж сама буря почуттів і бажань, і що нею так само керує цей самий диригент, самовпевнений і жорстокий, ім'я якому—природа.

В ту саму мить, коли відірвано двоїсту смужку від конверта, коли вона падає на край стола, а потім зсовується в'юнистим метеликом на килим, в цю саму мить завивання вітру розсікає уривчастий, тривожний гудок. Він раптом нагадує Мертонгові сигнали океанських пароплавів під час катастрофи. Розірваний конверт падає з рук. Гудок не вгамовується.

— Щось трапилося на будівлі!

Ні хвилинок не гаючись, натягує на себе одяг. А за вікнами в нестерпному, істеричному захлині верещить гудок, сповіщаючи тривогу. Коли Мертонг ступає на східці, закриваючи за собою двері—вітер міцними рухами схоплює плаща, гнівно тріпоче ним, б'є по колі-

нах, вдирається пазурами в обличчя і раптово зриває капелюх.

Мертонг кидається за ним, та дарма. Він десь зникає в густому череві темряви.

Повз пробігають згорблені постаті, хтось кричить, кличе, хтось штовхає Мертонга в спину, він падає навколюшки, зразу ж підводиться і знову біжить. Люди поспішають. Переборюють опір вітру, їх кличе невгамовна, тривожна сурма. І Мертонг усією істотою пройнятий цим почуттям тривоги. Він навіть не замислюється, чого біжить він поруч з цими людьми, якась непоборна сила жене його, підштовхує, примушує коритися. Брухт, цегла, вітер заважають бігти. Пісок і вітер з'єдналися в одне і склали суцільний вир. Вони оскаженіло шматують легкі покрівлі, ристування, одіж, і раптом Мертонгові пригадується нічна атака Верденського редуту. Була тоді така ж безпроглядна темрява, такий же вітер, зігнуті постаті солдатів, тріск кулеметів, єдине поривчасте дихання, — що скидалося на посвист нагайок, і над усім цим безглуздом і страшним порухом тіл басистий оклик капітана:

— Солдати, вперед!

— Вперед, солдати!

Але далі Мертонгові не доводиться згадувати. Назустріч, немов охоплений пожежою корабель — з темряви випливає лощина — дільниця № 2.

Вогонь суцільним колом обхопив склепи і стоси будівельних матеріалів, його невгамовні, тремтячі язика, химерно вигинаючись, тягнуться догори. Мертонг бачить навіч, що це не Верденська атака, знає добре, що тут немає німців, але Мертонг починає відчувати присутність ворога.

Він не має про нього ясної уяви, бо навіть не знає, чи є той ворог небезпечний для нього, але почуття тривоги і боротьби наповнює свідомість інженера.

Зрозуміло одне: ворог тут і йде боротьба. Біля стосів та склепів іде скажена, невпинна робота.

Начбуд Голуб у шкіряному пальті, в шлемі, стоїть, попихуючи люльку, і віддає розпорядження. Пожежники

спрямовують струмені води в серце вогню, навколо вібує все в незнаному тремтінні і тільки одна людина лишається спокійною. Вона щоразу виймає з рота люльку, покусуючи губи, обводять пильним неквапним зором дільницю і знову затагується пахучим тютюном, посмоктуючи мундштук.

Лише іноді — на одну мить, здригнувшись морщинки в куточках вуст, нервово заходять щелепи і в очах Голубових спалахують тривожні зелені вогники. Трапляється це тоді, коли десь здригнеться шерга, прорветься вогонь, і пожежники почнуть відступати. Здивований і схвилюваний спиняється Мертонг. Його зачаровує непорушний спокій постаті начбуда. Він хоче вбачати в цій непорушності щось удаване, штучне. Але водночас Мертонгові помітні здригання вуст і тривожні погляди Голуба.

Тоді він починає розуміти всю ціну Голубового спокою.

Тріск сухого дерева і палахкотіння вогню доповнює здичавілу пісню вітра.

Міріадами вогняних бризок, мов велетенський фонтан, б'є іскрами у чорну непрогляду височінь пожарище. З лівого краю вогонь слабшає. Там найбільша загроза і туди скеровані всі сили. Серед людей біля лівого крила Мертонг пізнає інженера Герасименка і майстра Остапишина. Очі Голуба обшукують кожного, на хвилину (можливо, так видається Мертонгові) вони затримуються на ньому.

І раптом Мертонгові стає ніяково. Ніяково, що тут навколо люди ведуть уперту боротьбу з пожежою, яка по розбишацькому руйнує те, що зводилося їхніми руками протягом місяців, а він стоїть, немов глядач у театрі, спостерігаючи красиве, захоплююче видовисько. Голуб помітив присутність інженера. Помітив зовсім не властивий йому вигляд відсутність капелюха, розстібнутий плащ, відкриту нічну сорочку і блиск очей, хоробливий і стривожений, блакитний відблиск на вогняному фоні. Між ними була віддаль в три кроки. Але жоден не ворухнувся з місця. Бож зразу не міг збагнути Голуб, для чого і чому тут інженер.

— Радіє з нашого горя. Любується, — подумав начбуд. Але тривожний блиск очей і поза були не радісні. Це було добре помітно.

В цю мить колонада і риштування плацдарму бурякосушарних склепів похитнулися, розігнулися навпіл десь по середині, одну мільйонну секунди висіли в повітрі і потім з неймовірним грюкотом упали, вибухнувши стовпами диму та вогню.

Хтось дико й розпачливо крикнув: — Рятуйте-е-! — і вітер підхопив, здійняв і поніс, холодне і жалібне —
— еее-еєє!!

Голуб скреготнув зубами і кинувся на крик. Коли розвіявся дим, Мертонг побачив широку спину Голуба за ринвами водосходів і теж кинувся туди.

За рогом серед котлованів догорали лишки дошок і бантин. І лише тепер стало йому зрозуміло, якої шкоди завдала пожежа будівництву. Центральний склеп і остов бурякосушарні згоріли зовсім. Крайній зліва вдалося погасити. Тільки праворуч на кордоні між дільницями № 2 і № 3 займалися де-не-де стоси дошок і бантин. Туди кинулися робітники і пожежники. Вогонь боровся з людьми. Йому лишилося тільки перескочити котлован, дотягнувшись своїми язиками до середніх країв стосів і тоді ніяка сила не врятує їх. Перескочити котлован не так важко. Місток і окремі дошки, підперті стовпами, з'єднують береги котловану. Єдиний вихід — руйнувати містки. Не дати їм загорітися.

Це відразу ж зрозумів Голуб, коли кинувся до котловану. За ним услід побігли Герасименко, Вакулов, Остапишин і ще кілька робітників. Голуб вихопив з рук Остапишина лом і скопив на місток. Занісши його над головою, біг до краю — туди, куди тягнувся вогонь. Добіг і вдарив міцно, зі всієї сили... Дошки хряснули, зігнулися і падали вниз.

Унизу було багно. Голуб відступив назад спиною туди, звідки щойно мчав, руйнуючи поперед себе місток. І може не було вже ніякої потреби троцяти дошки, та якась непоборна сила рук примушувала цупко стиску-

вати холодне залізо і вдаряти ним по дошках. Робітники застигли, спостерігаючи герць з вогнем. Герасименко, притримуючи правицею кепі, крикнув до них:

— Обходьте боком, за мною, на той бік!

Побіг і чув, як за спиною важко тупотіли десятки чобіт і дихали десятки грудей напружено і тривожно. Відняв від голови руку, щоб зручніше було бігти, та в ту мить вітер заволодів кепкою. Він підхопив її, жбурнув кудись далеко, потім боляче встряв у кучері, заважав дихати. Голуб відступав, руйнуючи місток. Вогонь безсило звис над котлованом. Гнівню бився він у голу, зашорхлу землю, палив пісок і той сердито шкворчав. І люди тоді зрозуміли: вогонь переможено. З потроєною силою кинулися на нього.

Люди з проворністю акробатів плавали з бантини на бантину, люди мовчали і йшли поруч однією стіною, незламною й суворою. Наводили слухняні брандсбої і шматували водяними мечами еластичні пасма хижого вогню.

Мертонг біг у трьох кроках від Герасименка, гукнув його, але вітер штовхнув слова назад у горлянку; вони вже обминули крайній ріг, до стосів лишилося кілька кроків. Та вітер був у спілці з вогнем. Вітер змінив напрям, він подув у спину Голубові, знову розпалюючи вогонь на дільниці № 2. Знову зайнялися напівзагаслі бантини. Вітер гойднув вогняні пасма і погнав їх просто Голубові в спину. Сухі дошки податливо тріщали і вогонь, вигинаючись гадюкою, біг по них до містка. Від несподіванки прийшла розгубленість. Ніхто не чекав такого.

Мертонг стояв поруч Герасименка і важко дихав. Голуб обернувся на стривожені крики. Вогонь ішов просто на нього. Голуб глянув униз. Під ним була багнюка котлована глибиною в кілька метрів. Плигати було небезпечно. Він застиг у задумі. Ще хвилину — і вогонь сягне містка. В цю саму мить побачив Голуб чинсь постать, що стрімголов скочила на місток і енергійно вдарила ломом. Людина відступала до нього спиною так само,

як недавно робив він, руйнуючи поперед себе дошки. Вогонь безсило звис донизу, обділюючи гарячими язиками голі стіни котловану. Раптом людина кинула униз лом і обернулася. Перед Голубом стояв Мертонг.

Вони стояли один проти одного. Вдячний погляд Голуба схрестився з поглядом інженера. Він важко дихав і плащ, подертий по боках, теліпався на повітрі.

Голуб ступив один крок наперед і потис Мертонгові руку. У мідному потискові відчув Мертонг щире подяку, і пальці його, всмоктуючи в себе це тепло, відповіли таким же потиском. І в ту ж мить кожний з них відвів очі до третьої ділянки.

Становище було врятоване. Загроза спадала. Так буває після великої грози. Коли раптово безперервні дощові струмки рідшають, переходять у дрібні, тоненькі струмочки, спадають лінивими краплями, котяться повільно і грайливо і лише іноді блисне блискавка, прокотиться грім — і знову млосна повільність спадаючих дощових крапель. Вгамовується стихія.

Так було і тепер. Вітер стихав. Де-не-де безсило рвалися догори вогняні язики, зміїсто вигиналися, освітлювали обличчя робітників і грайливо відбивалися на касках пожежників.

Мертонг відчув, як зі спадом небезпеки спадає щось і в ньому, що саме — вловити не міг. Але було це безперечно.

Над безкраїм степом, над пожарищем займався ранок. Ранок, схожий на осінній вечір. Холодний і росистий. З степу віяло холодом. Упокорено замовк вітер.

Людей проймав дрож. Мертонгові стало не по собі. Він застібнув плащ і поводив рукою по розкуйовдженій голові. Запал минув, лишилася пустка...

Нетерпляче чекав, коли підведуть до них драбину і можна буде зійти. Голуб помітив зміну в інженерів. Потуплені донизу очі та зведені кутом плечі промовляли про це досить красномовно.

Він зрозумів, що в глибині свідомості Мертонга прокидається жаль за гарчаків, що там коїться щось не зовсім ладне. І Голуб не хотів нічого говорити інженерів. Він був переко-

наний, що буде краще, коли до вирішної і правдивої думки — дійде Мертонг сам.

Драбину підвели. Голуб пропустив наперед себе Мертонга. Йшов за ним слідом і очима грів сутулу спину.

Похитуючись, ступив Мертонг на землю і пішов навпростець.

Услід йому пливли здивовані погляди робітників і слова похвал. На весь зріст випросталася перед ним якась страхітня самотність і не було знати, звідкіля підступила вона, чому дупкими обіймами здавила його. І Мертонгові у власному вчинкові видалася зрада, зрада собі самому. У чому — він добре знав.

Швидкою ходою він прямував до флігеля. У вікнах колег було темно. Знітившись, пробрався до своєї кімнати. За стінами і за дверима пульсував задушний, як одчай, спокій.

На тривогу ніхто не вставав. Це не входило в обов'язки і завдання закордонної експертизи.

Не роздягаючись, упав Мертонг на ліжку. Білосніжні простирадла розкрили свої обійми.

— Так.

А над пожарищем плавав густий дим, де-не-де дотлівали бантини і докінчували свою роботу брандсбої.

Всі робітники, які стояли тут, які прибігли з ближчих і дальших бараків, усі — від начальника будівництва Голуба і до вартового Гути — розуміли, якого лиха завдала пожежа. І погляди суворі, холодні, як цей осінній ранок, схреушувалися один з одним, довго не розводилися, мов мечі на герцю, і допитливо шукали:

— Хто ворог?

Догоріла ніч, як догоріли стоси будівельних матеріалів. Сходив тривожний ранок.

Що ніс він із собою?

А втім, що — знали всі.

Розділ восьмий

У вікна Голубового кабінету, немов після довгого сну, розправляючи кремені плечі, всовувався сірий, похмурий день, оздоблений бавовною туманів.

сповнений хрумтінням розбещеного вітру і їдкої тривоги. Крізь розкрити кватирку він жбурнув на стіл кілька піщинок і суху тріску. Голуб здавив її між пальцями. Вона податливо зігнулася і переламалася навпіл, легко тріснувши. Це нагадало тріск дощок під ударами лому, це підкреслило минулу ніч. І тоді немов прокинулися всі присутні від довгого, важкого сну. Вакулов дістав кісета і крутив цигарку, Зимін нервово перекидав з пальця на палець олівець, Герасименко сперечався з Серебряковим і всі разом час-від-часу, крадькома поглядали на Голуба, очікуючи, що скаже він. Голуб знав, що всі ждуть від нього слова, вирішення. Він на мить стулив повіки, перед ним промайнула сьогоднішня ніч, пожежа, обличчя Мертонга.

Втома важким каменем лягла на плечі, вона навіювала сон і заважала мислити. Але думати треба було. Треба було працювати. Він міцно здавив руки, трусонув головою, відганяючи сон, і подивився пильно на присутніх.

— Товариші! — слова застрягли в горлі, починати звичайно можна було не з цього, але нехай так.

— Товариші, — підкреслено повторив Голуб, — збитки, що нам наробила пожежа, величезні. Ось ми і стрілися з реальною небезпекою зриву будівництва. Дехто з вас має намір тлумачити пожежу, як стихійний випадок, мої ж думки з приводу цього трохи інші. Пожежа це є наслідок дії класового ворога. П'ятдесят процентів будівельних матеріалів загинули. Але це не означає, що ми мусимо хоч би на одну годину знизити темпи будівництва. Мої реальні пропозиції звести тимчасово до мінімуму будівництво житлових приміщень, а всі матеріали кинути на будівлю корпусів, нехайно повідомити трест...

— Що ж це, насмішка?

Всі обернули голови в бік дверей на зухвалий вигук.

На порозі стояв завгосп Авер'ян і розгубленими очима ширяв по кімнаті. В усій його присадукуватій розхристаній постаті застигло не то здивування, не то розпач. Якусь мить він стояв на

порозі, потім ступив до столу, витягнув з кишені шматок фільтрпресного полотна і поклав перед Герасименком.

— По такий хліб їхав ти? — Голови схилюлися і, погляди схрестилися на шматкові полотна. Герасименко кліпав очима, не добираючи, що саме хоче від нього Авер'ян.

— Говори ясніше, — сказав Голуб, — і закрій двері.

Авер'ян слухняно підійшов до дверей, причинив їх, і, опускаючись на стілець, хрипло сказав:

— Ясніше? Здається, все ясно. Замість ешелону хліба нам прислали фільтрпресний холст. От що.

— Я не розумію, — знизав плечима Голуб, — адже Герасименко...

Герасименко так само не розумів. Здається, в тресті було все домовлено і все погоджено.

— Сто сорок нещасть на одну годину, — буркнув Вакулов і здавив руками розкуйовджену голову. Зимін, облишив олівець уп'явся очима в Герасименка.

— Я так само не розумію. В тресті все домовлено. Навіть сам директор при мені... Це плутанина. — Герасименко запитливо глянув на Голуба.

— Але ця плутанина для нас дорівнює смерті, — промовив той.

— Це шкідництво, — скрикнув Вакулов, — це зроблено цілком свідомо. Я вимагаю...

— Але хліб, де хліб?

Авер'ян злісно дивився на Герасименка, немов той був головним винуватцем в тому, що трапилося.

— Чим я годуватиму робітників? Що робити?

— Авер'ян, без паніки. — Голуб нервово натиснув кнопку дзвоника і в дверях з'явився секретар. Заспаний, в розхристаній сорочці, з довгими руками, що сягали нижче колін, він скидався скорше на мавпу, ніж на людину. Він сперся на косяк дверей, очікуючи, що скаже начбуд, і байдужим поглядом дивився на присутніх.

— Машину, — роздратовано промовив Голуб, — зараз же машину. Секретар кивнув головою і зник за дверима, наповнивши коридор гуркотом чобіт.

— Ви поїдете зі мною, — сказав Голуб до Вакулова і Серебрякова.

— Куди?

— До обпарткому.

За кілька хвилин повз вікна промчав „Фіат“ і плавко спинився біля дверей контори будівництва. Голуб, Вакулов і Серебряков вийшли з кабінету. За вікнами хрипко проверещала сирена і мариво пилюги зірвалося догори. Зимін встав і підійшов до вікна. По простій, вигорбленій дорозі мчало авто, одягнуте в сіре мариво пилу.

— Так-то, — вимовив Зимін, — ну, пішли, Авер'ян. У розчинені двері просунулася голова секретаря, він хитро посміхнувся, показавши рідкі, чорні зуби.

— Ідіот! — сказав Авер'ян і сплюнув.

— Куди плюєш? — ліниво вимовила голова, — в урну плюй, душа твоє завгоспівська!

— Сам ти урна, ходім, — Авер'ян поклав Зимінові руку на плече і вони вийшли удвох. Спровадивши їх з кабінету, секретар закрив двері на ключ, дістав з кишені люстро і, вмонтившись в крісло Голуба, почав пильно розглядати.

Біля склепів Авер'ян зупинився.

— Що ти скажеш на все це? — запитав він Зиміна.

— Що я можу сказати? — відповів той. — Для мене ясно тільки одно, що все робиться одною рукою.

— Одна рука, — задумливо сказав Авер'ян, — так, у цьому ти маєш рацію. Але що я робитиму завтра? Що?

Зимін розвів руками і пішов від Авер'яна, незграбно ставлячи короткі ноги і далеко викидаючи наперед руки. В лівій руці гойдався полотняний портфель, вщерть заповнений протоколами, циркулярами і газетами. Назустріч йому попадалися групи робітників. Вони йшли похмурі і мовчазні. На головних дільницях мляво посувалася робота. За спиною хрипнула сирена і авто пролетіло повз Зиміна, мало не вдаривши крилом. Зимін встиг по спинах пізнати закордонних консультантів.

— Ім що, катаються, — подумав голова будкому. І лють важким тягарем залягла в грудях.

Біля другої дільниці авто зупинилося Локк виліз, залишивши Мертонга. Він прийшов до будки виконроба, дізнався про стан роботи і попрямував далі. Широку дільницю довжиною в 340 метрів загачували щебнем. По боках зводили бетонні бантини, навколо них метушилися бетонярі, назустріч Локкові пішов Герасименко. Вони чемно привіталися. Герасименко затримав інженера і передав йому розпорядження Серебрякова.

— Доведеться з вашої дільниці зняти дві бригади бетонярів і одну бригаду грабарів. Останніх візьмемо у вас тимчасово, зважаючи на те, що на дільниці № 3 зіпсувався екскаватор.

— Це дуже прикро. Бож цим самим затримуєте роботу на моїй дільниці. Тому я змушений відмовити вам. Ви ж бачите, як посувається робота, і штучно гальмувати її я не маю жодних намірів. Герасименко озирнувся навколо. Дійсно вражала абсолютна плановість і повна закономірність робіт. Видно було, що тут обмірковано кожний крок, перевірено кожну деталь і що сам Локк страшенно зацікавлений якомога швидше закінчити підготовні роботи. Тепер, коли вже по боках площі вишикувалися чавунні колони, стрімко звислися над ними сплетіння, Герасименкові стало неясно, навіщо зносить Локк на кілька метрів на тому місці, де має стояти головний сушильний склеп. Він нічого не сказав Локкові у відповідь і, кивнувши йому на прощання головою, пішов до контори. По дорозі в контору його спинив секретар комсомольського колективу Очеретний.

Тинькарі відмовилися розбирати старе риштування і переносити його до нових корпусів. Бригадир тинькарів Майстренко вимагав тільки нового риштування. Герасименко разом з Очеретним пішли до тинькарів. Вони стояли гуртом біля корпусів і, переступаючи з ноги на ногу, розмовляли поміж собою, скося поглядаючи на Очеретного та Герасименка, які поспішали до них.

— У чім справа? — запитав Герасименко, проходячи на середину гурту.

— Матеріалу для риштування немає? Як бути далі? — запитав мляво Майстренко, погладжуючи рукою довгу руду

бороду. Кашкет йому збився на бакир і зпід розідраного навпіл козирка вибивався рудий чуб, він звішувався на низьке чоло, закриваючи ліве око. Герасименко нічого не відповів Майстренкові і спокійним голосом звернувся до робітників.

— Стояти і чекати нової риштовки доведеться вам дуже довго. Треба розібрати риштовання з закінчених корпусів і працювати.—Робітники мовчали.

— Це не наша справа, — зухвало відповів Майстренко, задержувато глянувши на інженера. Сухорлявий тинькар Безрідний задумливо розвів руками.

— Воно, звичайно, не наша робота, але як вільних рук немає, то воно, звісно, ми могли б це зробити. Сказавши це, він сам злякався, хтось штовхнув його в бік, а Майстренко кинув на нього злий довгий погляд. І ніби бажаючи загладити свою провину, Безрідний пробурмотів:

— Воно, звичайно, не наша робота. Нам своє діло звісне.

Герасименко, пильно вдивляючись у похмурі обличчя, спокійно розставляючи слова, мов зважуючи їх, промовив:

— От що, товариші, я попереджаю вас: виконуйте розпорядження. Ви знаєте, в якому стані зараз будівництво і киньте всі ці ворожі витівки.— Герасименко пригадав випадок з грабарями і йому спало на думку, що тут, оче-

видно, існує домовленість між тинькарями і грабарями. На це треба було б звернути увагу і за цю справу взятися цілком серйозно... Тинькарі, ніяково позираючи на Герасименка, стояли в якійсь нерішучості.

— Ну, пішли, пішли, хлопці, — сказав бадьоро Герасименко і пішов до корпусів. Він не оглянувся, але почув, як робітники зрушили з місця і пішли вслід за ним.

Гудок сповістив про перерву. До їдальні ланцюгами потягнулися робітники. На кухні хвилювався Авер'ян. Хвилюватися було чого. Норму хліба було зменшено майже вдвічі. Звістка, що замість ешелону хліба прибув ешелон фільтрпресного полотна, облетіла всі дільниці, і коли в їдальні замість трьох шматків хліба на одного видали півтора, ніхто не протестував. Останніми прийшли грабарі. Попереду них ішов Охрименко, на дверях кухні він вгледів Авер'яна. Пильним поглядом зміряв він кавалок хліба, що лежав біля його тарілки, рвучко повернувся і вийшов з їдальні. Грабарі один за одним зробили те саме. У діях їхніх видна була завчасна домовленість. Це було підготовлено раніше і це зрозуміли робітники. Але ніхто нічого не сказав. Тривало глухе мовчання, тільки чутно було часте сьорбання. Ложки дзвінко стукотіли по тарілках.

Продовження буде

ЛІРИКА ПІКЕТУ

I. МАЛОВІЧКО

1

Як смуга світла в далені
Приємна, жадана мені;

Як в час посухи свіжість зливи,
Як з бою взятий перехід,
Як шлях єдино-справедливий,
Що ним ми творимо похід;

Як прапор, що його нестиму
Крізь посвист куль, зависи диму,

Як сонця відблиски разючі,
Як цвіти пишні у саду,
Як впевненість, з якою кручі,
Загати й ріки перейду;

Як хлібодайна незорість,
Колгоспних нив зелена прорість,

Машин похід умом водимий,
Як сіножаті, сіна пах,
Як думи, що пишаюсь ними
В турботах, радощах і снах;

Як вітер в путь, швидкий, могучий,
Як водоспад, що ламле кручі,

Як завойований наш світлий
Гарячий, буйний сонця схід,
Як розмах прапору на вітрі,
Що з ним ми творимо похід,

Якого крок луна далеко
По всіх країнах і світах, —
— На віки славсь, пекуча спеко!
Сердечна, слався, теплота!

2

Дорогу нашу ми яскраво бачим,
Боїв дорогу світлу і пряму,
А ще яскравіш чуем кров гарячу,
Її ходу по тілу своєму.

Зустріти ладні так на одному з побачень
Любов безсловну, зрадливість німу,

Щоб вийти переможно з бою
Нестимем слух нагострений з собою.

Слова і зрада. Їх стрінуги судилось.
Хоч сліпо вірити не звикли в наші дні
Хіба таких балакунів водили,
Возили нам на ветхому судні?
Хіба такі ворожі, кляті сили
Розбили ми на класовій війні?

За кроком крок, упевнено, ходою
Нестимем слух нагострений з собою.

Холодні бурі б'ють у скелі гранітові
Походу марш. Очікуйте на вісті!
Бувайте дужі, вперті і здорові,
Крутих доріг, відважні альпіністи,
Вершин землі чутливі маршрутові,
Ударники, герої і чекісти!

Зустрінуті вітрами і злобою
Несіть ви зір нагострений з собою.

Льодовий океан, пустеля снігу, криг
Звідтіля приносять перемоги звіт
Поборник півночі безстрашний наш
„Малигія“

Морозів лірик бородатий Шмідт.
Впорядчики, творці живої книги —
Реестру бур, що сколихала світ,

Зимівники, полярною зимою
Пильнують слух нагострений з собою

На варті я. Мій пост біля пікету
Поста і росту я не відступаю, —
В виру атак, під бойовим наметом:
Це мій порив, палке мое люблю,
Девіз борні, це заповіт поета,
Його привіт, і гасло, і салют.

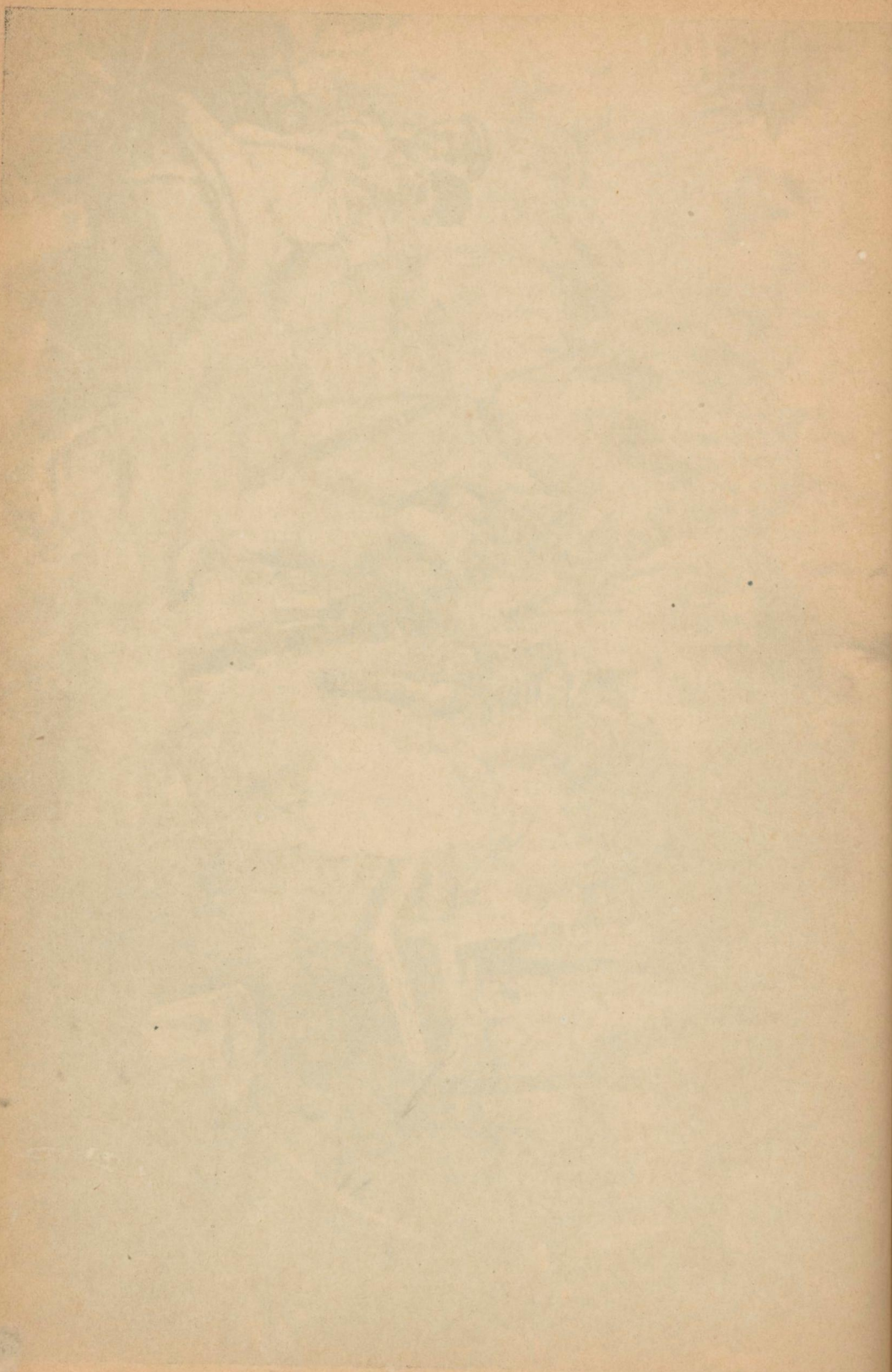
У штиль, у шторм, в час бурі і прибою
Несу любов нагострену з собою!

Ів. Шульга

На привалі

(Олія)

Р
Р
Л
Р
П
Г
Ж
Д
Т
М
Р
К
Г
Д
Л
С
Н
Н
З
Ю
Л
Н
Ч
Н
Г
С
Н
П
Н
О
О
І
Д
Б
Д
Ш
З
З
З

ПОДРУГА ЛОТА І „РОСКОПФ“

ОПОВІДАННЯ

ДМИТРО КОСАРИК

Розказує батько — ополченець
германської війни

Августовський ліс розтрощено бураном. Буран гарматний пройшов по людях і по деревах. Розвернув до коріння віковічні дуби. Розламав колони полків десятої армії графа Сіверса. Під Гродно нас ударив Гінденбург. Жарко було! Така жара, що забувалися двадцятиградусні морози. Обливалися теплою кров'ю солдатською.

21 лютого на мазурських озерах ми склали зброю.

Лежать покосами люди. Солдати: руські, германські. Сніг після бою кров'ю взявся і затужавів крижиною. Перед заходом виглянуло сонце. Дев'ять день гриміла баталія і була гроза. Це завжди — як баталія, так гроза. Сонце не показувалося. А сьогодні несміливо виглянуло, угледіло трупи на кривавому снігу і скоріш пірнуло за ліс. Невесела картина: руки валяються на чужих тельбухах. На черепу лежить чобіт. З чобота виглядає шматок ноги. Чиїсь русяві кучері уціліли, умочилися крайком у червоне і повисли на зеленій сосновій гіллянці.

Недалеко від мене лежить Данило Пужай, бачу ворухиться, напинається, спльовує і гомонить сам собі. Дома — на хуторі він грізний чоловік. А тут — позиція. Бачу — рука ліва в нього поранена в плечі. У мене нога перебита, в очах жовтіє, не можу звестися, голова обважніла, як оливом гарячим налита.

Дивлюся — з нашої, з руської сторони іде чоловік, іде прямо на нас. Підходить ближче — германець. Германський солдат. Мені вже й не страшно. Страшнішого не буде, як оце пережили. Хочу звестися, покликати його, просити, щоб

обрятував — язика не поверну, не володає. А Данило, бачу, підвівся. Він тривкіший. Харча дома була ласіша, — скоромина в борщі не виводилася і палиниця пухка на столі щодня. Я в нього копав ставок — доводилося обідати.

Пужай підвівся, махнув правою рукою. Германець підійшов до нього. Присів. Чоловік як би й я — звичайнісінький. Чорнороб. А може й майстеровий, тільки й того, що часи у нього на щечці красуються. Заклопотався, заходився біля раненого, як помагається: розпорів рукав йому, промив рану, зупинив кров, розпечатав свій санітарний пакет і перев'язав Пужаєві рану. Підсунув йому під голову сідло, — валялося між трупами. Бачить, що у раненого аж губи засмагли од жаги — одіткнув свою баклажку і напоїв Данила ромом. А я лежу, трепечу, така жага пече. — Ні, не помічають! Обрятував мого сусіда, протер свого вуса, усміхнувся, ще й по своєму приязно попрощався:

— Ауфвідерзеєн, геносе!

Попрощався й пішов у свою сторону. Чого він з нашої сторони йшов? Війна. Може розвідку поніс до своїх? Може новий обход готують на нас? Хто ж його знає, може він друг, а може недруг. А чоловік таки трудящий...

Видно і в Пужая думки заграли. Дивлюся, мій Данило заворушився. Простягає праву руку, дістає в снігу ремінь, тягне „жінку“ (на позиції нам за жінку було ружжо), перев'язаною рукою підпирає. Випростався на снігу, уперся в сідло і бере на мушку германського солдата... а наша команда мітко стріляла... Пішов солдат безпечно в свою сторону, відійшов кроків на 400... А Пужай наводить його на мушку за:

веру, царя і оренду свою... Ясно, по-ложив, як мішень...

Далі поплазував гадюкою до нього. Що робив мій сусіда біля трупа — не видно було, а тільки назад повернувся, мародьор, при часах. Уже по купецькому виглядала цєпочка з бокової кишені гімнастерки, розвівалися поли — шинелія нареспашку.

Другий розділ — я розкажу

Я в Пуая служив пастухом. Ганяв на толоку шестеро рогатого скоту. Троє коней. Пуай, як царський інвалід, одержував пенсію, і щонеділі брав чисту хустку на руку; тримаючи її поперед себе, ішов у село до церкви. Наймав окафист Миколі Чудотворцю, прилюдно падав на коліна. Жалівся: — Не могу. Не могу спати спокійно. Германець приходив щоночі, відчиняє віконницю, дереться у вікно, стукає в шибку, дряпається в душу. Ти, — говорить, — дітей моїх посиротив...

А годинника все ж носив щонеділі на жилетці. Його син Павлушка викрав годинника і приніс до мене. У мене був ніжик з костяними черемками — у Павлушки батьків годинник. Добровільно, полюбовно годинник перейшов до мене, а ніжик — до Павла. У нас у сім'ї ніколи не було годинника. На толоці залізаю в яму і роздивляюся. Цокотить дзвінко-лунко. Великий, важкий. На білому циферблаті, де стоїть число сім — невелика ранка облуплена. На ніч ховав його в загороді, у яслах. А в чергову неділю хазяїн зібрався до церкви. Та замість молебню спустив мені штаненята, царський інвалід, скрутив голову, узяв між ноги, полосував нагайкою. Нагайка просмолена, у семеро плетена, ще й оливо зашите в кінці.

На четвертім ударі я признався, а на шостім сказав, що лежить він у коровнику в яслах. На дев'ятому я вже ревів скотиною, на десятім скрутився і затих. Страшні тільки перші удари, а далі — як по маслу пішло...

А годинника в яслах все таки не знайшли ні я, ні хазяїн. Аж 30 року, коли вже ліквідованого Пуая вивезли

за межі України — мені доручили збити на тім подвір'ї артільну загороду. Я майстрував радісні берестові ясла. Перекидаючи догори дном трухляві пужайські ясла, несподівано найшов забутий годинник.

Тепер він у мене. Кожного разу заведу „Роскопф“ і мрійно прикладу до вуха: звучить мені про недоспелі ночі пастуха-наймита, про ревматизм від осінніх морозів і про соковиту ерпегайку. Кладу в бокову кишеню комедирської гімнастерки — дзвенить, іш металічне серце, як ритмічні краплі бійців моєї ударної роти.

Лота розказує на курорті

... Спіральними східцями на сходах ріум. Там свіжого озону і південного сонця доволі.

— А ви, геносін Лота, хочете на це? — Вона пружким стрибком підняла фігуру на четверо східців вище мене. Побігла вгору. В кінці спіралі бризнула поглядом униз, заіскрилась свіжими зубами.

На покрівлі шостого поверху огортаємося навкруги. Наша висота координатна. Вічне море гойдається на двох рахунках. Соромливий кіпарис на березі ніцею росте, праворуч — пульсує величезна фабрика. Діловито повертаються робітники на подвір'я.

— Відпочиваємо?

Мене командир полку преміював курортом за стокілометровий марш. Було його виконала моя рота за 35 годин. Я перший на фініші рапортував про Якірові.

— А я, геносе, врятувала заводську аварію, моя пропозиція дала чотири мільйона економії.

— Ти знаєш, Лото, ми ще мовкомсомолята, а глянеш на робітників — солідний стаж пройшли.

Роздягаємося. Сонячна ванна для нас обов'язкова процедура. Лота встигла під ласками сонця, ніжати засмагли м'язи.

... — А приїхала я до СРСР після війни без романтики, була в робітничій делегації з Германії, тут рішуче відмовлялася, бо хто ж хоче вертатися на

зродне безробіття... Докінчила технічну освіту, працюю інженером у Кривому Ясі.

Пляжимося. І тут, під гарячим сонцем, Лота дає мені лекції з німецької мови. Я їй заздрю. Так легко володіє граматикою, а я плутаюся на „акузативах“ і „плюралях“.

— Ех, ти, чудний, у нашій сім'ї і татаке маленьке знає, що таке „вагсер“, а ти такий славний хлопець і не знаєш. Поглянь на море і ти побачиш багато, багато солоного „васер“. Жартуємо.

Одначе: сонце, приязнь товаришки і моя бойова натура склалися у такі фактори, що німецька мова засвоюється легко. Правда, про один фактор, може найважливіший, не скажу, не признаюсь і їй, аж вуха червоніють...

— Якись загадкові фактори в тебе.

— Бачиш, Лото, нам командир полку наказав після двадцять третього лютого, в ідальні-кафе начскладу харчувати тільки того, хто попросить по німецькому... Хороший тренаж! А про той загадковий фактор, я тобі, Лото, не скажу. Як сама вгадаєш, то знатимеш, бо він називається вже дуже трафаретним словом — „любов“.

І ще довго говоримо про все, про всячину, і Лота обов'язково не стерпить і скаже:

— А я тобі заздрю дуже, я теж хочу бути червоним командиром, або хоч би червоноармійцем... Та скоро буду у своїй Червоній армії Німеччини.

— А ти любиш свою Дойчланд?

— Германію нашу люблю. Германію Рот-фронту, Германію мого батька машиніста-інваліда, Германію Тельмана. А ту другу, чужу Германію, Германію жовтого концтабору, проклятого безробіття будемо бити. Одної Германії давно немає. Щоб мені найкраще розказати про свою Дойчланд, Лота читає мені схвильовано реалістичні сторінки з книги Віллі Бределя. Строгий сигнал на обід перервав інтимні сцени. Я швидко одягаюся, показую, як ми одягаємося по сигналу „тривога“, і тут мій годинник зірвався з лівої кишені, упав на залізне би-

льце ліжка, далі дзенькнув об цегментову долівку соляріума, покотився до неї. Я швидко одягся. За годинник я не хвилююся: він часто падає і цілосинький. Дебела цибуля!

Лота зірвалася з ліжка ловити годинник. — Ех, ти, не бережеш, пропала така річ. Зломила граційно стан, нахилилася, підняла, піднесла ще ближче до очей, примружує короткозорі очі, розглядає. А я сміюся, бо певний, що:

— Цокотить, іде машина?

Приклала до рожевого вуха годинник, він потонув у блондинистих розкішних кучерях. Очі стали серйозні, кристалики світяться в них задумані; все лице сповите хмарою смутку.

— А скажи, де, коли і в кого дівстав ти годинника цього?

Ми сьогодні вперше порушили суворий режим санаторія. Не пішли обідати, а, взявшись за руки, пішли по алеї, обсаженій рядами загадкових кіпарисів, до моря.

— Ти знаєш, геносе, а годинник оцей таки мій... У нас вдома ця система „Роскопф“ поширена серед залізничників, і в батька мого, машиніста, він був. Оце бачиш, я ще маленькою необережно зробила ранку па циферблаті, сколола цифру сім. Я по цьому, та ще по звуку — їх пізнаю. На війну мій тато пішов з годинником. Там його руський солдат поранив і пограбував. Повернувся додому без ноги і без годинника.

Цей випадок нас ще більше поріднив. Глянув їй в очі глибокі, вони — квітнуть озерами синіми. На схвильованих грудях юнацький знак бойової солідарності, інтернаціональної дружби, такі короткі, строгі три літери. Ідемо берегом, злилися плечами, на долоні Лота тримає годинника. До самого одбою гуляли. Провів її аж до жіночого корпусу. — „На добраніч“ — рука інженера зрослася з дебелою рукою командира, аж пробігла електрична хвилька.

— Ауфвідерзеен, геносе!..

І молодую в'юнкою ластівкою полетіла коридором.